

Билјана Ванковска

**ПРИВАТНИОТ БЕЗБЕДНОСЕН СЕКТОР
ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА:
МЕЃУ ПОТРЕБИТЕ
И ЈАВНАТА (НЕ)ДОВЕРБА**

Билјана Ванковска

**ПРИВАТНИОТ БЕЗБЕДНОСЕН СЕКТОР ВО РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА: МЕЃУ ПОТРЕБИТЕ И ЈАВНАТА (НЕ)ДОВЕРБА**

Билјана Ванковска

**ПРИВАТНИОТ БЕЗБЕДНОСЕН СЕКТОР
ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА:
МЕЃУ ПОТРЕБИТЕ
И ЈАВНАТА (НЕ)ДОВЕРБА**

Скопје, 2016

Билјана Ванковска

**ПРИВАТНИОТ БЕЗБЕДНОСЕН СЕКТОР ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА:
МЕЃУ ПОТРЕБИТЕ И ЈАВНАТА (НЕ)ДОВЕРБА**

Издавач:

Комора на Република Македонија за приватно обезбедување

За издавачот:

Верица Милеска Стефановска

Претседател на Комората на Република Македонија
за приватно обезбедување

Графички уредник
Лектор

Билјана ИВАНОВА
м-р Лилјана ПАНДЕВА

Печати
Тираж

Стеда графика – Скопје
200

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека «Св. Климент Охридски», Скопје

351.746.5:316.653(497.7)

ВАНКОВСКА, Билјана

Приватниот безбедносен сектор во Република Македонија : меѓу
потребите и јавната (не)доверба / Билјана Ванковска. - Скопје :
Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, 2016. - 70
стр. : илустр. ; 25 см

Библиографија: стр. 65-67. - Содржи и: Прилог

ISBN 978-608-65990-3-4

а) Приватно обезбедување - Јавно мислење - Македонија - 1994-2016
COBISS.MK-ID 102191114

СОДРЖИНА

ПРЕДГОВОР	7
------------------------	----------

Прв дел

ТЕОРИСКИ И КОНЦЕПЦИСКИ РАЗМИСЛУВАЊА	11
1. Вовед	11
2. Значењето на јавната доверба во бизнис-секторот	13
3. Приватните агенции за обезбедување помеѓу бизнисот и јавното добро	15
4. Кус преглед на развојот на приватниот безбедносен сектор во Република Македонија (1994-2016)	18
5. Приватниот безбедносен сектор низ медиумската презентација	20

Втор дел

ЕМПИРИСКО ИСТРАЖУВАЊЕ	27
1. Општи напомени за истражувањето	27
2. Методологија на истражувањето	27
3. Наоди од истражувањето	30
4. Заклучни разгледувања	57

ПРИЛОГ: ПРАШАЛНИК	59
--------------------------------	-----------

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА	65
-----------------------------------	-----------

ПРЕДГОВОР

Почетоците на организирањето и на дејствувањето на првите приватни агенции за обезбедување во Република Македонија датираат од 1994 година. Дваесетина години подоцна со сигурност може да се зборува за приватен безбедносен сектор, за состојбите и за тенденциите поврзани со него, што пак е предмет на сè поголем број научни трудови и дебати. Научните работници главно се занимаваат со причините за појавата на приватизацијата на безбедноста, како на глобален, така и на национален план, прават компаративни анализи за состојбите во Европската Унија и во регионот на Западен Балкан, особено во светлината на европската интеграција, ја анализираат регулативата и го етаблираат концептот на корпоративна безбедност. Меѓутоа прашањето на легитимацијата на приватниот безбедносен сектор, и особено проблемот на јавна (не)доверба остануваат не сосема загатнати. Причините за тоа се бројни, но две може да се издвојат како клучни: прво, главниот фокус, по правило, е на јавниот безбедносен сектор, кој сè уште минува низ реформски процеси и доживува осцилации; и второ, како и за секој сектор од бизнисот, отворањето непријатни прашања понекогаш носи ризик од губење на угледот, кој пак е основа за стекнување нови клиенти. Но разбирањето на заемната поврзаност на факторите што влијаат на јавната доверба во бизнисот на приватното обезбедување, како и за секој друг вид бизнис-активност, е од круцијално значење за бизнис-лидерите што настојуваат да ја изградат и да ја одржат довербата на клиентите и на пошироката јавност. Но, за да биде успешен овој зафат мора да ги обедини напорите на бизнис-заедницата во делот на приватното обезбедување, научната заедница, државните претставници и другите општествени и бизнис-чинители. Бизнисот, особено неговата суштина, се состои во заедничкото здружување на луѓето со цел да создадат вредност што никој сам за себе не може да ја оствари. Во оваа смисла, бизнисот има многу да научи од истражувањата во општествените и во хуманистичките науки, за сопствена корист и за доброто на општеството во коешто дејствува. Она што се случува внатре во организациите и како резултат на нивното дејствување има огромно влијание на пошироката општествена заедница, и обратно.

Публикацијата што ѝ ја презентираме на македонската стручна и научна јавност е резултат на грижата за професионалниот етос што низ годините го изгради Комората на Република Македонија за приватно обезбедување. Се сретнаа и сосема непланирано коинцидираа научната љубопитност со стручната свест за потребата да се отвори дебата за исклучително значајно прашање, кое досега било само поплатно адресирано, но никогаш посистематски анализирано. На извесен начин, ова е пионерски обид да се преиспита ставот на јавноста кон дведесетиниската дејност, којашто не само што доживеа голем развој, туку се постави и како сериозен партнер на јавниот/државниот безбедносен сектор. Станува збор за скромен напор за дефинирање на прашањето на јавната доверба во безбедносниот сектор, односно на неговата јавна легитимација и перцепција од страна на граѓаните, а сето тоа тестирано низ пилот истражување реализирано во периодот од 20 мај до 10 јуни 2016 година со метод на онлајн испитување на ставовите на испитаниците. Станува збор за скромен напор за дефинирање на прашањето на јавната доверба во приватниот безбедносен сектор, односно на неговата јавна легитимација и перцепција од страна на граѓаните, а сето тоа тестирано низ пилот-истражување. Емпирискиот дел на оваа студија, особено делот на статистичката обработка, графичко прикажување и анализа на добиените податоци (SPSS program), беше изготвено во колаборација со млад научен истражувач – Сара Цветковска, магистрантка на Универзитетот Сасекс (Брајтон), Велика Британија.

Авторката изразува длабока благодарност не само за поддршката од страна на Комората на Република Македонија за приватно обезбедување во реализацијата на истражувањето, туку особено и за ентузијазмот со кој од самиот почеток беше поддржана оваа идеја. Таквиот однос беше силна индикација дека приватниот безбедносен сектор веќе има јасна и сигурна позиција во македонското општество, располага со доволно искуство и висок степен на професионализам за да самиот посака да се соочи со анализа на јавното мислење и со јавната доверба за неговата дејност. Во основа сметаме дека ова е само прв чекор кон отворената дебата за сите прашања што ги оптоваруваат односите помеѓу агенциите за обезбедување и граѓаните на Република Македонија, а во насока на отстранување на слабостите што се инхерентни за ваков сектор во општество обременето со сериозни внатрешни проблеми и турбуленции предизвикани од надворешните влијанија, но и на предрасудите што сè

уште постојат кај дел од македонската јавност. Останува надежта дека научната и стручната јавност и понатаму ќе продолжи попродуктивно и континуирано да се занимава со ова и многу слични прашања коишто се во општ интерес.

Скопје, 2016 година

Авторката

Прв дел

ТЕОРИСКИ И КОНЦЕПЦИСКИ РАЗМИСЛУВАЊА

1. Вовед

Тврдењето дека приватната безбедност е во силен подем во светот и дека традиционалните безбедносни функции што ги даваат државните институции сè повеќе се трансформира во плурален систем на давање полициски услуги на децентрализиран начин од страна на посебни субјекти што работат за профит, станува општопознато клише. Веќе е општоприфатена тезата за приватната безбедност како дејност којашто опфаќа широк спектар на сфери и начини на дејствување. Во некои земји таа станува ако не доминантен, тогаш сигурно начин на обезбедување којшто е на еднакво ниво со она извршувано од полицијата.

И покрај тоа, актерите од секторот на приватната безбедност сè уште се соочуваат со проблемот на докажување и/или одржување на својот легитимитет, особено во врска со нивната репутација (White, 2010). Елементите на овој нарушен имиџ најчесто се поврзуваат со присуството на ниско платен персонал, што притоа располага и со низок степен на професионалност, па и со криминално минато (Brookes, 2007; Hobbs et al., 2003). Ваквата јавна претстава сè уште постои дури и во најразвиените демократии, за што како пример може да послужи и Шведска. Приватната безбедносна индустрија опстојува во контекст во кој јавноста во висок степен има големи уверувања дека полициските работи, па и генерално безбедноста, треба да ги гарантира државата. Професијата „работник во приватното обезбедување“ (обезбедувач) сè уште се вбројува во категоријата која уште пред 60-тина години се конципира како „валкана работа“ (Hughes, 1958: 122). Валканата работа Хју ја дефинира како извршување работни задачи што се перципираат како физички, општествено и морално оптоварени. Тој укажува дека општеството делегира извршување на одредени работи/дејности на некои професии/занимања, истовремено стигматизирајќи ги поради извршувањето на зададените задачи. Така, членовите на таквата професионална група почнуваат да се персонифицираат со работата што

ја вршат (Löfstrand, Loftus and Loader 2016, 299). Уште во 70-те години на минатиот век се протежира тезата дека вработените во приватното обезбедување се кооптирани да ја вршат валканата работа на општеството и на самата полиција (Becker 1974).

Без разлика на проблемите, или токму поради нив, приватниот безбедносен сектор не само што е легитимен предмет за научни истражувања низ теориската и методолошката призма на различните академски дисциплини, туку е и исклучително значаен. Сепак, не спорејќи ја оваа теза, голем број научни работници се согласуваат дека станува збор за проблематичен предмет на изучување (Ocqueteau 1993), што најчесто се дефинира низ две клучни, но различни призми, што создава дихотомија во неговото разбирање. Прво, на приватната безбедност се гледа како на еден сектор на пазарот (управуван од деловното право), што одговара речиси исклучиво на законот на понудата и побарувачката. Низ оваа призма безбедноста претставува првенствено услуга (Savas, 1982), а не право, што создава бројни идеолошки последици. Втората призма се карактеризира со вредносно (нормативно) и моралистичко резонирање. Поради самата природа на услугите што ги промовира, се јавуваат бројни центри на регулација на еден нов поредок на вршење полициски задачи во општеството. Во согласност со неговата природа, овој поредок го привлекува вниманието на социолозите, на политиколозите и на криминалистите, кои што многу почесто зборуваат за „приватно вршење полициски задачи“ отколку за „приватна безбедност“. Во рамките на нивната парадигма, безбедноста претставува историски стекнато право (до степен во кој тоа станува обврска на социјалната држава спрема нејзините граѓани), а не комерцијална услуга.

Но, дури и кога општествените науки се зафаќаат со приватната безбедност како со свој предмет на истражување, било низ призма на економската или на нормативната активност, тие тоа го прават на мошне поедноставен начин. Така, на крајот, разбирањето на приватниот безбедносен сектор и неговото функционирање зависи од анализата на неговите различни извори на легитимација. Во оваа смисла, постојат три клучни димензии на разбирање на приватниот безбедносен сектор. Тој е услужен сектор што обезбедува опрема, персонал и соодветни постапки за заштита и управување со ризици во вид на безбедносен синцир. Синцирот пак се состои од услуги во насока на заштита на одреден географски простор и услуги за превенирање загуби. Сепак, земени заедно, врските што постојат во овој безбедносен синцир конституираат посебна филозофија

на дејствување, што не се фокусира на репресија, туку на превенција и заштита од загуби и штети што произлегуваат од различните ризици во современото општество. Конечно, приватниот безбедносен сектор се карактеризира со својата профитна природа и со придржувањето за пазарните законитости. Оттука процесот на експанзија на овој сектор се смета за полу-автономен, бидејќи побарувачката за безбедност не е оставена на спонтано детерминирање од страна на понудата. Државата е таа што воведува и што наметнува регулација. Но, и покрај тоа, за голем број научни истражувачи, приватната безбедност зависи од растечката побарувачка на безбедносни услуги, којашто од своја страна пак произлегува од два независни феномени: од порастот на криминалитетот (особено, противзаконското присвојување на имот) и од друга страна – кризата на државните ресурси, што не се доволни за да ги задоволат растечките барања за заштита; оттука јавноста е принудена да бара алтернатива во приватниот сектор за да ги задоволи своите безбедносни потреби.

2. Значењето на јавната доверба во бизнис-секторот

И покрај несомненото значење на јавната доверба во дејностите на бизнис-заедницата, речиси и да нема научни трудови што и би го истражувале ова прашање. Она што доминира во академската литература е поврзано со организациската доверба (интерперсоналната и меѓуорганзациската), особено на полето на менаџментот, но изостануваат сериозни истражувања за она што влијае на јавната доверба во бизнисот како институција. Довербата има големо значење за секој бизнис: таа има влијание врз репутацијата, врз перформансите на компаниите, нивното вреднување и регулација.

Падот на јавната доверба во политичките институции и лидери е глобален тренд, феномен што не е тешко да се поткрепи со податоци, најчесто од испитувања на јавното мислење на граѓаните во сиот свет. Тоа носи сериозни импликации за легитимитетот на оние што управуваат со општествата. Општествената доверба во институциите и другите општествени актери е претпоставка не само за поширока општествена соработка, туку и за постоење на политичката заедница како таква и за нејзиниот социјален капитал. Покрај време на криза на легитимитетот, живееме и во она што некои автори го нарекуваат „ера на недоверба“ (Hardin, 2006). Довербата е тристран однос што се фокусира на идно однесување. На при-

мер, А му верува на Б дека ќе го стори В. Но секој ваков однос егзистира во различни опкружувања што од своја страна влијаат на релацијата. На пример, А верува дека Б ќе го стори В во контекстот Г. Ниското ниво на социјален капитал во Македонија е веќе документирано од истражувачите (Markovic and Damjanovski, 2015).

Во основа бизнис-организациите мора да ја заслужат јавната доверба со својата работа, а тоа е и клучната менаџерска задача. Без довербата, многу институции, владините и бизнисите вклучително, не можат да бидат продуктивни (Fukuyama, 1995). Јавната доверба во бизнисот општоприфатена како степен во кој јавноста или општеството му веруваат на бизнисот (Popo & Schepker, 2010) е тема што е мошне присутна во медиумите, но речиси воопшто не е истражувана на научно ниво. Оваа констатација е уште порелевантна кога станува збор за приватните безбедносни субјекти. Меѓутоа голем број аналитичари забележуваат еден парадокс; имено, во исто време додека јазот на недовербата во бизнисите, и особено во корпорациите, се продлабочува, тогаш од друга страна расте потребата од таквата доверба поради политичките, технолошките, економските и социјалните текови. Оваа контрадикција ги принудува менаџерите да настојуваат на зацврстување и оправдување пред јавноста на својата „лиценца за дејствување“ и да воспостават легитимитет преку програми на корпоративна општествена одговорност.

Уште многу одамна направена е дистинкција помеѓу генерализирана (општа) и персонализирана доверба. Првата се однесува на некоја општа категорија (во случајов, на бизнис-субјекти), додека втората се врзува за името/брендот на некоја компанија. Институционализираната доверба се однесува на довербата во водечките принципи на кои се заснова дејноста, рутината со која таа се врши, контролните механизми над дејноста, како и регулативата под која таа функционира. Овде станува збор за неперсонализирана доверба, што се дефинира како субјективно уверување со кое колективно се оценува постоењето на поволни услови за успешни деловни односи.

Посебен вид доверба во бизнис-сферата е онаа што се заснова на репутацијата на субјектот/дејноста. Членовите на јавноста, во најголем број случаи, не можат да располагаат со доволно знаење од прва рака за одреден бизнис-сектор, па затоа се потпираат на сведоштвата на други лица, што или лично посведочиле за квалитетот на дејноста или што се експерти за маркетинг. Научните истражувања изнесуваат неколку тези во оваа смисла.

Така, знаењето за одредена дејност и довербата формирана врз основа на тоа се зголемува со бројот на интеракции што одреден субјект на јавноста ги имал со таа дејност или организација. Понатаму, секој член на јавноста ќе биде под влијание на искуствата на другите што имале соработка со одреден бизнис, а со коишто тие се во комуникација, а со тоа довербата ќе јакне или ќе опаѓа. Обемот на знаење и информирана (не)доверба во врска со некој бизнис расте со возраста и со зачестеноста на контактите.

Општо кажано, довербата значи подготвеност да се потпре на некој друг (субјект) што ќе дејствува во наше име, заснована на уверувањето дека тој поседува способност да носи ефективни одлуки, притоа земајќи ги предвид нашите интереси. Психологијата идентификува две димензии на довербата: компетентност и грижа (или доверливост). Довербата заснована на компетенции претпоставува процена на способноста на оној кому му се дава доверба дека ќе ги оствари поставените цели и дека ќе дејствува конзистентно. За да постои ваква доверба, потребни се докази за претходните перформанси на субјектот и информации за квалитетот на услугата што ја дава. Компетенцијата е когнитивен (или рационален) елемент на довербата, кој се заснова на рационални и инструментални судови. Некои автори ова го именуваат како пристап што е заснован на индивидуална процена за тоа дали сопствениот интерес ќе биде максимизиран со давање доверба на друг да изврши нешто за наша сметка. За разлика од неа, довербата заснована на грижа (кредибилност) е уверување дека оној кому му се дава доверба не се води од сопствениот интерес, туку дека ги зема предвид интересите на оние во чиешто име дејствува. Овде довербата имплицира уверување дека дејствувањето е за општо добро.

3. Приватните агенции за обезбедување помеѓу бизнисот и јавното добро

Пазарната економија вовеле сосема различни односи помеѓу државата и бизнисот, помеѓу јавното и приватното добро, од она што социјалистичките земји го познаваа со децении. Приватизацијата на општествената сопственост беше нужна претпоставка за функционирање на слободниот пазар, теза што ретко кој воопшто и ја доведува во прашање. Бизнисите се воспоставуваат во вид на профитни организации, односно

претставуваат посебен начин на здружување на работодавачите и на работниците за обезбедување добра и услуги со поголем број луѓе вработени во нив, при што генералната рамка е детерминирана од државната правна регулатива. Во секое либерално општество успешните фирми постепено почнуваат да добиваат многу поголемо општествено значење, што го надминува значењето на дејноста и ентитетот како таков.

Генерално, агенциите за обезбедување се истовремено и базично слични со останатите бизнис-организации, но се и специфични поради дејноста што е блиска со традиционалната безбедносна функција на државата. Напуштањето на класичната теза за државен монопол врз употребата на сила заради одржување на поредокот и заштита на луѓето и нивната сопственост, и преземањето низа функции од страна на приватните субјекти што даваат услуги за финансиски надомест, значи и потреба од поголема контрола над вршењето на дејноста, но и потреба од обезбедување доверба и кај клиентите и кај јавноста. Парадоксално, но побарувачката за услуги од приватните безбедносни агенции расте со зголемувањето на чувството на небезбедност. Безбедноста, пак, има своја објективна и субјективна страна. Познато е дека некое добро може да биде недоволно заштитено, но да доминира субјективно чувство за безбедност; и обратно – некое добро може да е добро заштитено и да не му се закануваат опасности, но кај за-сегнатите да постои чувство на загрозеност и подготвеност да се преземат дополнителни мерки за сопствена заштита.

Приватните безбедносни компании, како што покажува и компаративното искуство, се истовремено и комерцијални (профитни) организации и дел на безбедносниот сектор на државата во која постојат. Во земјите, како Република Македонија, во кои се спроведуваат перманентно мерки на реформа на безбедносниот сектор, би се очекувало реформските зафати да го опфатат и приватниот безбедносен сектор, но тој е сосема невидлив за меѓународните актери инволвирани во т.н. стејтбилдинг. Доминантната теориска и практична позиција сè уште на приватната безбедност гледа како на нешто што е надвор од безбедносниот сектор или дури и нешто што му е туѓо, надворешно. На тој начин се игнорира фактот дека државата е носител на важна регулаторна функција во насока на обезбедување рамка во која остварувањето на приватниот интерес ќе му служи, а нема да го нарушува јавното добро. Тоа е всушност критична димензија на секој демократски финансиран безбедносен сектор. Третирањето на приватниот безбедносен сектор како нешто „неприродно“ и надвор од официјалниот безбедносен

сектор, според новите теориски и компаративни студии (Abrahamsen and Williams, 2006), значи пренебрегнување на степенот во кој луѓето почнуваат да се потпираат на приватни обезбедувачи за нивните секојдневни безбедносни потреби“.

Како и да е, приватниот безбедносен сектор е реалност и во развиените демократии и во земјите во развој, но и во постконфликтните општества. Тој се разликува од земја до земја, и од контекст во контекст, но прашањето на легитимитетот останува круцијално. Легитимитетот претставува посебен вид следење/почитување на правилата, кој е различен како од однесувањето водено од самоинтерес и кое е инструментално по својата природа, така и од однесувањето засновано на принуда (Hurrell, 2005). Во новата реалност, легитимитетот е подеднакво значаен и за јавниот и за приватниот безбедносен сектор, и од неговото (не)постоење зависи нивното функционирање и општествените последици од истото. Постои и една предрасуда дека државата и нејзините институции се по дефиниција олицетворување на јавниот интерес и негов најдобар заштитник. Но, како што со право наведуваат некои автори (Caramini 2006), државните актери не секогаш имаат политички и неутрална позиција на интерес, и не секогаш претставуваат олицетворение на јавното добро. Понекогаш приватните безбедносни актери (заедно со другите организирани општествени чинители) можат да бидат колатерална жртва на лошото управување и владеење од страна на државните безбедносни актери, што оставаат силен и доминантен белег врз јавната свест и недоверба. Но, во дадени околности, тие може и да се наметнат како доминантни поради својата професионалност и ефикасност, и тогаш стануваат ризик за поредокот во кој дејствуваат.

Таму каде што постои, приватната безбедносна индустрија честопати се претставува (и по правило, самопрезентира) како бизнис во експанзија, што е самоуверен во однос на местото што го зазема и во однос на својата способност да се справи со растечките безбедносни побарувања. Динамичната и жива природа на приватната безбедност најчесто се илустрира преку нагласување на неколку тези: високиот обрт на финансиски средства што циркулира во оваа индустрија, големиот број вработени за кој се вели дека го надминува вкупниот број полициски службеници, брзиот развој на технолошкиот развој во оваа сфера, и различната и богата понуда на комерцијални безбедносни услуги (George and Button 2000; Button 2002). Главно ова е портретот што се споделува помеѓу инсајдерите и посматрачите, меѓу застапниците и критичарите подеднакво. Сепак, и покрај

ваквата позитивна претстава, забележливи се грижите за иднината на оваа индустрија, во која според некои коментатори владее ‘криза на легитимитетот’ (Gibson 2007: 2). Секоја продлабочена анализа покажува дека самопромоцијата е проследена со извесна непријатност кога станува збор за сопствениот легитимитет, јавен углед и репутациски проблеми (Thumala, Goold and Loader, 2011). Анализата на овие (понекогаш свесни, понекогаш несвесни) перцепции кај оние што ја продаваат безбедноста треба да биде предмет на посебен истражувачки зафат. Во оваа публикација се прави првичен обид за разгледување на „другата страна на паричката“, имено фокусот не е на она што приватната безбедносна индустрија го мисли за себе и на грижите што ја оптоваруваат, туку на потрага по одговор на прашањето како на неа гледаат различните аудиториуми, односно делови на јавноста.

4. Кус преглед на развојот на приватниот безбедносен сектор во Република Македонија (1994-2016)

Распадот на СФРЈ течеше преку симултан распад на политичкиот, но и на безбедносниот систем. Во многу делови на поранешната држава, буквално преку ноќ јавната безбедност стана приватна, ама во таква смисла на зборот што нема никаква релација со она што е модерен концепт на приватна и корпоративна безбедност. За среќа, Република Македонија го избегна погубното искуство на паравојски, параполиции, селски стражи и други облици на самоорганизирање за одбрана во војна или во граѓански судир. Мирната разврска на југословенската криза овозможи нормален начин на воспоставување на државноста со сите нејзини атрибути.

Процесот на трансформација на државата, во однос на прифаќањето на либералните принципи во политичката и во економската сфера подигнати на ниво на уставна норма, беше невообичаено регуларен. Во тој период, меѓу другото, се изврши трансформацијата на општествената сопственост по пат на приватизација. Така, и во сферата на безбедноста постепено почнаа да дуваат новите ветришта, што доаѓаа од развиените земји. Безбедносното опкружување се менуваше драматично, заедно со новата безбедносна агенда по крајот на Студената војна.

Развојот на капиталистичката економија и појавата на бројни стопански субјекти, особено по приватизацијата на општествената сопственост,

како и појавата на општествено раслојување придонесоа за првпат да се појави дотогаш непозната категорија на исклучително богати поединци. Од потреба да ја истакне сопствената важност или богатство, или пак од вистинска потреба, како што сведочи поранешниот министер за внатрешни работи Павле Трајанов во првите години по осамостојувањето, „стана престиж секој кој дошол до одреден капитал да ангажира bodyguard, да се појавува на јавно место со вооружени луѓе“. Ова постепено значеше дека пазарот имаше потреба од дополнителни безбедносни услуги, но патот до формирање модерни и високопрофесионални приватни агенции за обезбедување беше обременет со тешкотии.

Република Македонија зачекори за првпат по патот на отворање на приватизацијата и либерализацијата на пазарот на безбедносни услуги, без притоа да има сопствени државни и институционални искуства. Во поранешната СФР Југославија, па оттука и во СР Македонија, постоеше дејноста обезбедување лица и имот, но како интегрален дел на Службата за јавна безбедност во Министерството за внатрешни работи. Имотот што беше предмет на заштита беше во општествена сопственост, а правата на припадниците на милицијата во овој домен произлегуваа од Законот за општествена самозаштита. Распадот на СФРЈ не значеше и автоматско укинување на севкупната правна регулатива, па така иако беше донесен Уставот на независна Македонија (ноември 1991 година), за низа области продолжија да важат одредбите од старите закони – сè до донесувањето на новите, сообразени со новите околности и новиот уставен поредок. Така, сè до донесувањето на посебен Закон за обезбедување на лица и имот (во 1999 година), обезбедувањето имот беше донекаде регулирано со Законот за општествена самозаштита и со Правилникот за начинот на вршење на работите на службата за обезбедување на организациите на здружен труд и другите самоуправни организации и заедници. Субјектите што веќе пројавија интерес и имаа способности за давање услуги за обезбедување имот и лица, а кои притоа и располагаа со претходно професионално искуство во безбедносниот сектор, во еден период се најдоа во лимбо. Тие мораа да се снаоѓаат во контекст на постојниот правен систем, па единствениот начин на легално дејствување беше можно преку регистрирање фирми за други услуги. Се смета дека првиот правен субјект што почнува професионално да се занимава со давање безбедносни услуги е основан во 1994 година, за нивниот број да расте постепено во наредните години.

Бројот на приватни агенции за обезбедување се менува низ годините зависно од потребите, од одржливоста на пазарот и во однос на конкуренцијата, но и на законските стандарди.

Гледано низ призмата на агенциите коишто се целосно оперативни и активни, сепак, може да се каже дека безбедносната индустрија во Република Македонија е сè уште во развој. Имено, поголемиот број субјекти се мали по обем и вработуваат релативно мал број поединци.

Гледано низ временска призма (од 1994 до денес), евидентно е дека состојбите се многу подобрени, и во смисла на регулацијата на приватниот безбедносен сектор и во поглед на неговите професионални перформанси. Она што некогаш беше исклучок или карактеристика на елитите, денес станува секојдневна појава и во сферата на личното живеење, и на многу јавни места и институции обезбедувани од овие агенции. Сепак, негативниот имиџ, што главно се должи на контроверзните настани и феномени во самите почетоци на дејноста, донекаде опстојува и денес. Ова бара посебно истражување на причините, начините на подигнување на угледот на дејноста и стекнување доверба кај граѓаните.

5. Приватниот безбедносен сектор низ медиумската презентација

Медиумите се посредници помеѓу она што се случува на јавен и на општествен план и граѓаните во една земја. Тие се сметаат за значаен елемент и чинител на демократската контрола над безбедносниот сектор во секоја држава. Но уште попримарна функција на медиумите е нивната информативна работа. Имено, низ известувањето на медиумите, граѓаните добиваат информации за дејствувањето на државните и на другите институции, за општествениот контекст и слично, но истовремено и се стекнуваат со знаења за одредени феномени или процеси за кои инаку немале сознанија. Од квалитетот, професионалноста и објективноста на медиумите во една земја зависи и нивото на информираност на граѓаните. Покрај тоа, овие фактори влијаат и на формирањето на јавната свест, па и на јавното мислење. Имено, од начинот на известување за одреден субјект зависи и дали кај граѓаните ќе постои позитивен или негативен став, дали нешто ќе биде прифатливо и гледано како етички исправно или не. Во медиумски

поделен и антагонизиран простор, веројатноста дека во јавноста ќе се диференцираат поларизирани ставови за исти прашања е сосема голема.

Улогата на медиумите во контролата на безбедносниот сектор е широка и значајна тема, која во Република Македонија е истражувана, но недоволно. Кога станува збор за приватниот безбедносен сектор, постои очигледен вакуум во смисла на продлабочен истражувачки интерес. Овој труд нема амбиции да соопшти подлабоки наоди, но за потребите на истражувањето, особено откако стана јасно дека многу мал број испитаници има формирано суд за приватните агенции за обезбедување низ сопствено искуство, беше неопходно да се направи барем првичен пресек за начинот на известување и темите со кои медиумите се занимавале во последните десетина години, а коишто се однесуваат на приватната безбедност. Без претензии да се изнесат научно засновани показатели, и оваа површна анализа сепак дава одредени индикации и може да послужи како основа за изведување хипотези за идно истражување за медиумите и приватната безбедност во Република Македонија.

И површната (квалитативна) анализа покажува дека новинските/медиумските прилози што се однесуваат на приватниот безбедносен сектор не се многу бројни, а можат да се класифицираат во три групи: информативни, афирмативни и критички прилози. Информативните прилози се најмалку застапени. Тие се многу куси и присутни само кога претстои и/или е усвоена законска регулатива на областа. Освен тоа, во оваа група прилози може да се сретнат и статии што укажуваат на нови или за јавноста помалку познати услуги што ги нуди приватниот безбедносен сектор (на пример, веста дека спомениците од Скопје 2014 година ќе бидат чувани од одредени агенции; соработката на приватните агенции со МРВ за време на претседателските избори 2014 година; чување ниви во Тиквешката или на депонијата во Тетово, нивно ангажирање на високообразовните институции особено во одржување на редот при уписите, но и генерално и сл.). Само еден специјализиран портал од областа на правото (*Правдико*) ги има под-робно изложени законските измени во делот на овластувањата на лицата што вршат приватно обезбедување, а дневниот весник „Дневник“ посветил серија написи за предлог-законот за приватно обезбедување. Медиумите известиле за затворање на две агенции во 2012 година поради неисполнување на законските услови. Очигледно е дека добар повод за информирање на јавноста е одржувањето на традиционалните Денови на приватното обезбедување во организација на Комората на Република Македонија за

приватно обезбедување. Секоја година на овие настани медиумите им советуваат одредено, иако не големо внимание. Многу се ретки написите за работничките права во секторот и за спецификите на професијата, како и социјалната положба и професионализмот на вработените во агенциите. Низ годините, само во еден прилог во дневен весник („Утрински весник“ во 2006 година пишува под наслов „Најмила детективи да го следат неверниот маж, па не им платила“) се пишува и за некои куриозитети, па и комични искуства со детективските агенции.

Во текстовите што условно можат да се наречат афирмативни може да се забележи постепена тенденција на известување за потребата од ангажирање на приватни агенции за обезбедување од различни општествени субјекти и граѓани. Најголем интерес во медиумите, уште во 2008 година, предизвикало ангажирањето на агенции за обезбедување на средните училишта, а како клучно прашање не се поставува тоа дали е ова добар чекор, туку главно кој (треба) да ги покрие трошоците (градо, општините или родителите). Интересно е дека ова решение се поддржува како одговор на насилните инциденти во самите училишта, како и потребата опремата и самите училишта да се заштитат од надворешни фактори. Во оваа група написи многу често се прави корелација на зголеменото ниво и различните видови криминал и поголемиот обем на ангажирање на приватните агенции од страна на разни субјекти. За граѓаните се забележува дека сè почесто ангажираат агенции или купуваат соодветна опрема за заштита на домовите, особено во летниот период кога се зголемува и бројот на тешки кражби. Интересно е што медиумите забележуваат дека и МПЦ има потреба од ваква дополнителна заштита, но се јавува спор околу тоа кој треба да ги покрива трошоците (кои, според црковните великодостојници се превисоки за црковните објекти и манастири). Медиумите посветиле доста внимание на честите кражби и грабежи поврзани со филијалите на „Македонски пошти“, но и на банките. Во еден период се укажува на слабите мерки за обезбедување (или нивно целосно отсуство), како и советите на експертите или на претставници на Комората за потребата од дополнителни мерки за заштита. Како особено позитивни ситуации во кои се користени приватните агенции се споменуваат, на пример, напорите за почитување на забраната за риболов на охридската пастрмка и особено заштита во време на мрестењето на пастрмката. Медиумите имале пофални зборови за добрата организација на манифестацијата „Пивофест“, меѓу другото, и поради користење приватни агенции за обезбедување во време на

специфичен настан (што поврзува масовна употреба на алкохол и огромен наплив на луѓе на релативно мал простор). Потребата од ангажирање повеќе агенции од страна на локалната самоуправа се истакнува и по одредени инциденти (пример со Охрид), особено во време на празници кога има поголема фреквенција на гости, особено во кафулињата и дискотеките. Во контекст на ваквите написи се изнесуваат (анонимно) и забелешките на работниците за обезбедување што приговараат дека се изложени на опасности по живот, а не можат да се бранат, а се изнесуваат и факти за серија грабежи во кои еден обезбедувач е убиен, а бројот на ранети изнесува десетици. Покрај тоа, овие лица бараат и бенефициран стаж, плаќање на ноќен труд итн. Дека агенциите за обезбедување стануваат легитимен дел на безбедносниот сектор зборува и една (неприфатена) иницијатива од 2011 година: имено, како решение за професионалните војници по завршување на договорот за ангажман во АРМ одредени политички и други личности предложија формирање државна агенција за обезбедување што би ги вработила овие кадри.

Најголемиот број написи и прилози на медиумите се со критичка позиција, што е и разбирливо со оглед на познатиот факт дека медиумите по правило покажуваат интерес за некоја појава или процес само кога нештата ќе тргнат на лошо или кога има инциденти и жртви. Освен тоа, разбирливо за македонскиот (политички и етнички¹) поделен медиумски простор, критичките текстови првенствено доаѓаат од опозициските медиуми, во согласност со тезата дека Македонија е „заробена држава“ и дека во неа сите пори и сфери на дејствување се под силна партиска контрола на владејачката партија/коалиција. Во оваа категорија текстови најголемо влијание предизвикале неколку настани. Првиот скандал што ја потресува сферата на приватно обезбедување е оној на ривалитет/паралелизам во организирање комора/комори и бизнис на издавање лиценци во периодот од 2006-2008 година. Понатаму, во мај 2008 година весникот „Дневник“ пишува за личното обезбедување на политичките лидери (под наслов „Најмускулестите членови ги чуваат лидерите“) и зборува за трансфер

¹ Поради непознавање на албанскиот јазик, овој преглед на известувањата на медиумите беше направен само во однос на неколку медиуми на македонски јазик, што имаат солидна електронска архива (*Дневник*, *Утрински весник*, *Вест*, *Канал 5*) и неколку портали.

на тие личности од партија во МВР, и обратно. Од опозициските медиуми, најсериозни обвинувања за приватното обезбедување сфатено како параполиција изнесува магазинот „Глобус“, во септември 2009 година, во подолга анализа под наслов „Нестабилност во секторот на безбедноста“). Бура во јавноста предизвикува и убиството на српски турист во Охрид во 2010 година, околу кое се спекулира и за учество на (диви и политички блиски) приватни обезбедувачи. Во тој дух е објавена колумна во магазинот „Фокус“ во која се изнесуваат наводи за партизација и блискост на полициски структури и приватни агенции во градот Охрид. Еден од пожестоките уреднички коментари на весникот „Дневник“ (септември 2010 година) го користи изразот „стравохранители“, и дава исклучително негативна дефиниција на приватното обезбедување („насилници со тапија што предизвикуваат проблеми кај што не треба да ги има. Подобро држете се подалеку од нив“). Исто таков негативен публицитет се фрла врз приватните агенции за обезбедување по повод операцијата „Детонатор“ во 2012 година. Во тој контекст магазинот „Фокус“ (мај 2015 година) пишува за агенциите за обезбедување како за превез за поврзаност и дејствување на подземјето, мафијата, рекетот и криминалот „на што сме сведоци последниве две децении“ (како што изнесува текстот). Во истиот прилог се цитира и потпретседателот на опозициската партија СДСМ, Гордан Георгиев кој операцијата „Детонатор“ ја опишува како „борба во ВМРО-ДПМНЕ за превласт врз приватните агенции за обезбедување и за контрола над партиските обезбедувачи“. Уште во 2010 година, „Утрински весник“ пишува под наслов „Државата стана заложник на криминалот“ и притоа цитира анонимен експерт кој вели: „Организираниот криминал е спрега на криминал и политика. Имаме агенции за обезбедување кои делат 'територии', никој не ги контролира и имаат огромна моќ што е сконцентрирана во нивните раце.“ Колумнистот на истиот весник, Ерол Ризаов, експлицитно пишува дека спрегата меѓу криминалците и некои агенции за обезбедување со луѓе од обезбедувањето на највисоките политички лидери е јавна тајна. Во овој контекст, се известува и за непринципиелната конкуренција во поглед на добивањето тендери и речиси монополска позиција на мал број агенции во однос на помалите/локалните.

Негативен публицитет низ медиумите, низ годините, добивале и повеќе други инциденти и екцеси како тепачки во дискотеки, учество на обезбедувачи во пресметка со фатален исход (Битола) и демолирање во пијана состојба (Кочани и Винаца). Последните наслови во медиумите,

на пример, зборуваат за случај на обезбедувачи што овозможиле кражба на цигари од Тутунскиот комбинат во Куманово и за претепан граѓанин во скопската населба „Лептокарија“.

Начинот на известување за оваа тема очигледно се менува со уредувачката политика на медиумот и блискоста (или оддалеченоста) со центрите на моќ. Ова особено може да се види во примерот на „Дневник“, што од доста критички настроен медиум кога станува збор за приватното обезбедување, после 2008 година станува многу поконструктивен и поафирмативен.

Втор дел

ЕМПИРИСКО ИСТРАЖУВАЊЕ

1. Општи напомени за истражувањето

За потребите на анализата на јавната доверба во работата на приватните агенции за обезбедување во случајов беше употребена специфична методологија на истражување, со употреба на онлајн прашалник споделен преку интернет, односно преку социјалната мрежа „Фејсбук“ и електронска пошта. Такви зафати се сè уште реткост во Република Македонија, па затоа пред да преминеме на анализа на резултатите од ова истражување, неопходно е да се осврнеме на спецификите на ваквиот вид истражувања, што истовремено ги детерминираат и очекувањата и резултатите.

Употребата на интернетот, односно на компјутерски посредуваната комуникација, доживува неверојатен раст, но самата технологија на онлајн истражување е сè уште во развој. До неодамна, наспроти очекувањата, тоа воопшто не беше така лесна работа, бидејќи претпоставуваше познавања од информатичката технологија, па ваквите истражувања не беа достапни секому. Но денес постојат бесплатни и професионални (платени) онлајн истражувачки услуги и програми, што овозможуваат употреба на вакви истражувања од различни корисници и за различни намени. За потребите на ова истражување беше користена програмата достапна на интернет-страницата www.surveypplanet.com, во нејзината професионална верзија. По завршувањето на истражувањето, резултатите беа пренесени во Excel и соодветно обработени со статистичката програма SPSS.

2. Методологија на истражувањето

Во контекст на испитувањата на јавното мислење за довербата во институциите во Република Македонија, речиси без исклучок, се следи јавната доверба во работата на полицијата и на армијата, но досега никогаш граѓаните не биле прашани за довербата во приватните агенции за обезбедување (и/или во обезбедувачите). Прашањето на довербата во овие

комерцијални субјекти не се мери ниту во контекст на јавната доверба во бизнис-субјектите во Републиката. Овој пропуст е веројатно ненамерен, бидејќи приватната безбедност сè уште се смета за нешто што е ново и неразвиено. Можно е истражувачите да не му придаде значење на ова прашање и поради ставот дека агенциите ниту се дел на безбедносниот сектор, ниту се само стопански субјекти, па нивната сложена природа ги исклучува од двата типа истражувања.

Оттука, примарната задача на ова пилот-истражување беше по-попнување на една очигледна празнина, но и скицирање на одредени првични сознанија за оваа материја, што подоцна би претставувале основа за интегрални и подлабински истражувања. Ова истражување внесува нова димензија во истражувањето и осознавањето на ставовите на граѓаните кон овој специфичен дел на безбедносниот сектор. Анализирањето на овие резултати, меѓу другото, има за цел и да произведе дебата по ова значајно прашање, којашто ќе има одредено влијание врз ефикасноста и професионалноста на приватниот безбедносен сектор, но и врз општата демократизацијата на Република Македонија.

Клучната цел беше откривање на ставовите и на мислењата на граѓаните за работата на приватните безбедносни агенции, нивото на доверба во споредба со другите безбедносни структури (полицијата и војската), како и мислењето за улогата и позицијата на агенциите за обезбедување во јавната и во стопанската сфера. Почетната идеја се преточи во соодветен прашалник, составен од вкупно 19 прашања, во кој најнапред од испитаниците се бара да дадат основни информации за себе (пол, возраст, образование, социјална положба, националност и место на живеење), а коишто се вообичаено важни за утврдување одредени корелации во однос на ставовите за приватната безбедност и искуствата врз основа на кои тие се формирале. Понатаму, од значење беше да се утврди (не)довербата во приватните агенции за обезбедување во компаративна перспектива, т.е. во споредба со онаа што испитаниците ја имаат за полицијата и за војската. Едно од клучните показатели беше прашањето за личното искуство на испитаниците со агенциите за обезбедување – и тоа преку ангажирање за лични потреби и посредното искуство на јавни места и за време на јавни настани. Прашањето за тоа дали обезбедувачите треба да имаат исти овластувања со полицајците беше поставено како еден вид контролно прашање, за да се спореди одговорот на ова прашање со она за довербата во трите безбедносни структури. Две прашања се однесуваа на репутацијата на обезбедувачите од учесниците во конфликтот од 2001 година (борците

на ОНА и припадниците на државните сили), најмногу поради тезите што се изложуваат во повеќе странски истражувања за постконфликтното градење на мирот, а според кои наводно приватните агенции инкорпорираат лица со вакво претходно искуство по завршувањето на насилната фаза на конфликтот. (Имено, повеќе истражувања од Косово, Босна и Херцеговина и Хрватска упатуваат на вакви заклучоци, а истото донекаде се посочува и за Република Македонија.) Сепак истражувачот веќе утврди дека во агенциите за обезбедување во Република Македонија овој феномен е многу редок, односно статистички занемарлив број лица денес работат како обезбедувачи. Тоа се должи на спецификите на македонскиот конфликт, но и на некои други фактори, што заслужуваат да се обработат во друга студија. Последниот сет од прашања требаше да испита колку испитаниците ја прифаќаат новата стварност и постоењето на приватните агенции како феномен карактеристичен за современите општества.

Со оглед на тоа што како техника на прибирање податоци беше избрано онлајн истражување, уште во стартот беше дефинирано дека во вакви околности не е можно да се цели на репрезентативен примерок карактеристичен за класичните испитувања на јавното мислење. Оттука целта на ова истражување е сведена на сондирање на мислењата и ставовите на една целна група. Имено, самиот начин на собирање податоци овозможува најлесен пристап до оној дел од вкупната популација којшто во науката се нарекува информирана јавност. Неа ја сочинуваат лица што најчесто се припадници на средна класа, со солидно образование и добра информираност за јавните прашања, и што се вешти и склони кон употреба на интернет-алатки и апликации. Релевантноста на оваа популација за конкретното истражување се должи на неколку причини: токму оваа социјална група е двигател на промените во општеството и се смета за помалку подложна на медиумски и други манипулации; евентуалните корисници на услугите на приватните безбедносни агенции (можат во иднина да) доаѓаат од овој општествен слој, и тоа е слојот што е корисник на интернетот и учесник на социјалните мрежи, како и потенцијално најзаинтересиран и најагилен кога станува збор за испитување на мислења и ставови преку интернет.

Прашалникот (во прилог, на крајот на оваа публикација) беше изготвен со помош на алатките на Surveyplanet.com, а потоа линкот до него беше споделен на социјалната мрежа „Фејсбук“ и по пат на електронска пошта. Испитаниците беа замолени слободно да го циркулираат прашалникот до нивните познати и пријатели, сè со цел да се добијат што поголем број одговори. Прашалникот беше отворен за одговарање во периодот од 24 мај

до 10 јуни 2016 година, период во кој на повикот се одсваа 501 испитаник. Процената на истражувачот беше дека ова претставува солидна бројка за првично истражување од ваков вид, особено што последните два дена опадна динамиката на пристигнување нови одговори.

Пред да преминеме на изложување на наодите што ги обезбеди ова истражување потребно е да се нагласи дека оваа студија има свое ограничување поради фактот што станува збор за студија на пресек (cross-sectional) и студија со корелациска природа. Ваквиот дизајн оневозможува изведување заклучоци за причинско-последични односи помеѓу варијаблите. Идните истражувања во оваа област би можеле да ги откријат овие релации со употреба на логитудинален и квази-експериментален дизајн на истражувањето.

3. Наоди од истражувањето

По собирањето на податоците добиени од прашалникот, тие беа анализирани, а резултатите се прикажани со графикони и табели, зависно од прашањето. Во оваа анализа се коментираат само општите резултати и само оние вкрстувања помеѓу прашањата што се статистички релевантни. Квалификацијата незначително малцинство се употребува за одговори под 10 проценти од примерокот, мало малцинство за одговори помеѓу 11-30 проценти, малцинство за одговори меѓу 30-50 проценти, додека како мнозинство се толкуваат одговорите помеѓу 50-70 проценти, а големо мнозинство го сочинуваат одговорите над 70 проценти од примерокот.

Најнапред, некој збор за примерокот (види Табела 1). Како што веќе беше кажано, одговори пристигнаа од 501 испитаник. Како што можеше и да се очекува на почетокот на истражувањето, не станува збор за репрезентативен примерок на вкупната популација на Република Македонија. Од друга страна, исполнета е претпоставката за добивање мислења и судови од информираната јавност. Доминантниот број испитаници доаѓа од групите во зрела возраст (со животно искуство), со исклучително образование, солидна социјална положба и градска популација. За жал, и покрај сите напори, етничката слика е еднострана – со близу 90 проценти испитаници од македонска националност. Но етничката припадност не се покажа како статистички релевантна варијабла. Понатаму, во текот на анализата на одделните одговори, ќе се направи обид за вкрстување на варијаблите што се чинат значајни за извлекување издржани заклучоци, па ќе се навраќаме на примерокот.

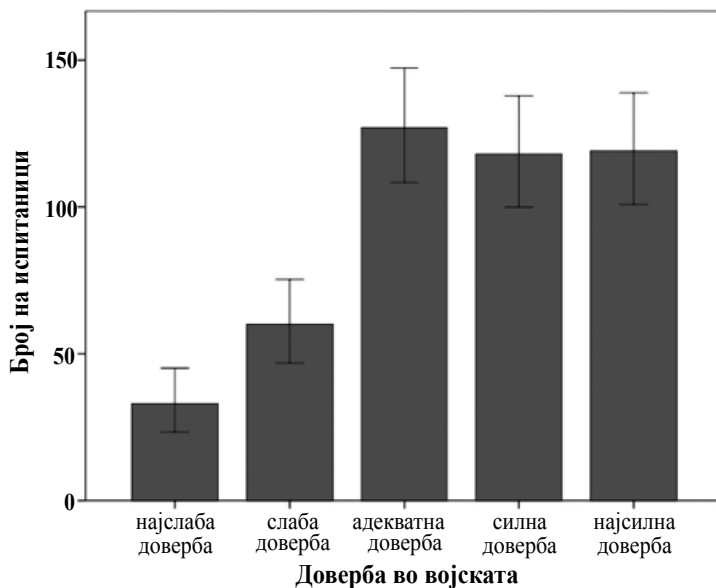
Табела 1: ПРИМЕРОК

Пол		
%		
	Маж	43.3
	Жена	38.7
	Без одговор	17.9
Возраст		
%		
	18-22	8
	23-30	25.5
	31-45	44
	46-65	18.5
	Над 65	3
	Без одговор	1
Образование		
%		
	средно	13
	високо	55,7
	магистратура/докторат	31
	без одговор	0.3
Националност		
%		
	македонска	89.6
	албанска	2.6
	српска	3.4
	ромска	0.5
	турска	0.5
	друго	3.4
Висина на примања во семејство		
%		
	до 20.000 ден.	17
	20-40.000 ден.	32
	40-60.000 ден.	30
	над 60.000 ден.	21
Место на живеење		
		%
	град	86
	приградска населба	8
	село	6

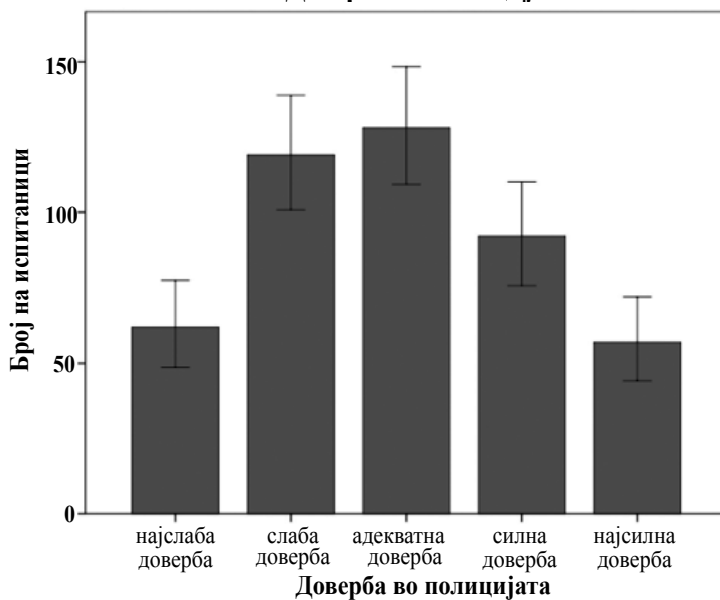
Во првото суштинско прашање (прашање бр. 7) се побара од испитаниците на скала од 1 (најниска) до 5 (највисока) да ја искажат довербата во безбедносните субјекти: агенции за обезбедување, војска и полиција.

Одговорите на испитаниците по однос на секоја од безбедносните институции ги прикажуваме на следните слики:

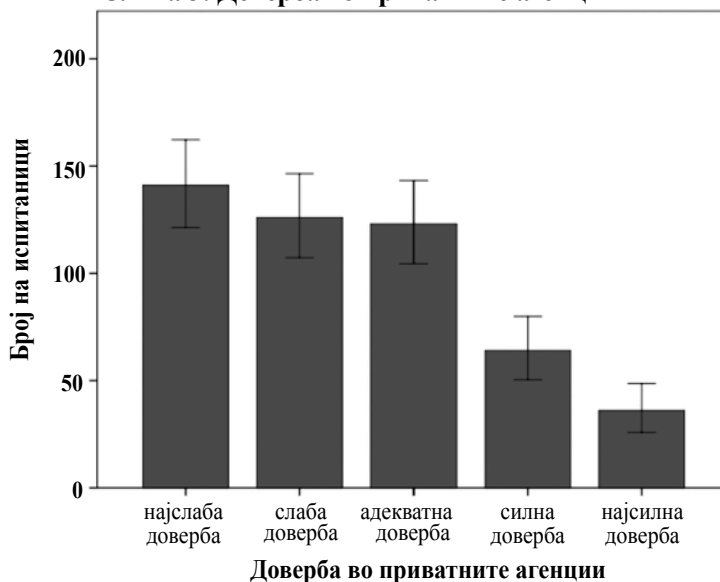
Слика 1: Доверба во војската

Слика 2: Доверба во полицијата

Слика 3: Доверба во приватните агенции

Гледано низ призмата на дистрибуцијата на оценките на испитаниците, може да се заклучи следново: мнозинството испитаници има релативно висока или просечна доверба во војската, а помал дел има ниска доверба. Кај полицијата имаме ситуација на нормална дистрибуција (најголемиот број испитаници се определиле за просечна оценка, а останатите се поделиле околу повисоките и пониските нивоа). Што се однесува до приватните агенции, релативно мал број лица изразиле висока доверба, односно мислењето на мнозинството испитаници се наоѓа на просечното ниво на доверба или на ниското.

Во поглед на довербата во приватните агенции за обезбедување ја направивме и следната анализа прикажана на Табела 2. Податоците укажуваат дека довербата е пониска кај оние со повисоки примања (подобра социјална положба), додека довербата е повисока кај оние од руралните средини. Степенот на образование нема ефект врз ставовите. Кај оние што имаат доверба во полицијата почести се одговорите и за доверба во агенциите за обезбедување. Слично е и кај оние со повисока доверба во војската, но тука ефектот е поголем од оној за довербата во полицијата. Сепак статистичкиот модел дава увид само за 14.4 % на варијансата во довербата во приватните агенции, што упатува на постоење други варијабли што треба да се земат предвид во наредно истражување на оваа проблематика.

Табела 2:
**Коефициенти на хиерархиска регресија кај довербата
во безбедносните агенции**

Варијабла	чекор 1			чекор 2		
	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>
Константа	2.80	.35	.001	1.47	.38	.001
Финансиска положба	-.162	.06	.012	-.124	.06	.043
Образование	-.076	.09	.379	-.047	.08	.571
Живеалиште	.316	.12	.012	.280	.12	.025
Доверба во полицијата	—	—	—	.141	.06	.019
Доверба во војската	—	—	—	.214	.06	.001
ΔF	7.209***			17.65***		
R^2	.047			.144		
ΔR^2	.047			.097		

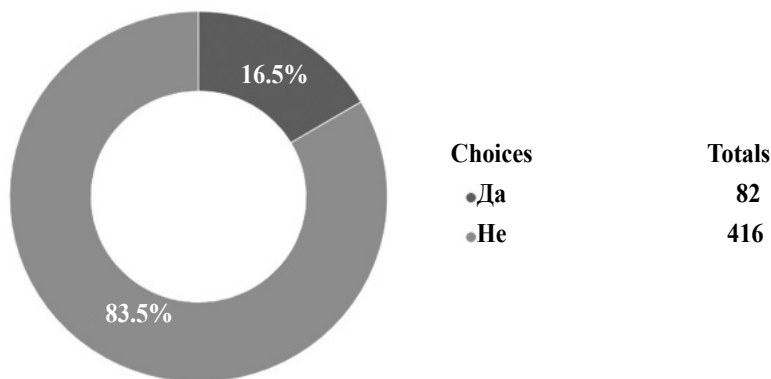
Note. *** $p < .001$

Имајќи ги предвид и постарите испитувања на јавното мислење, резултатот не изненадува. Армијата останува институција со највисока доверба (во случајов, просечната доверба изнесува 3.23), и тоа неретко не само во контекст на другите елементи на безбедносниот сектор, туку и во споредба со другите државни институции. Просечната оценка на полицијата и приватните агенции за обезбедување се движи околу средното ниво, со тоа што полицијата (2.7) ужива само малку повисока доверба од приватните агенции (2.42). Како што покажува оваа анализа, класичните државни структури (како војската и полицијата) несомнено имаат примат во очите на испитаниците, па затоа и повисока јавна доверба. Со оглед на релативно кусото време на дејствување на приватниот безбедносен сектор, може да се каже дека не изненадува тоа што сепак е поголем бројот на испитаници со многу слаба и слаба доверба во приватните агенции, но гледано низ призма на позитивните ставови (збирот на оние што се изјасниле за

адекватна/задоволителна доверба, висока и највисока) – сликата воопшто не е лоша.

Наредното прашање гласи: Дали некогаш сте биле корисник на услугите на приватна агенција за обезбедување? Идејата за вакво прашање делумно се должи на потребата да се истражи потеклото на (не)довербата на испитаниците во агенциите за обезбедување. Тука, секако, се има предвид дека граѓаните, на еден или на друг начин, секојдневно се среќаваат со полициските службеници, а армијата е повеќе симбол на државноста и на националната безбедност одошто институција чии перформанси може објективно да се проценат врз основа на лично искуство. Графичкиот приказ на одговорите зборува сам за себе: значително мнозинство испитаници (дури 83 %) немало искуство со користење услуги на агенција за обезбедување, што ќе рече дека на друг начин го формирало својот суд.

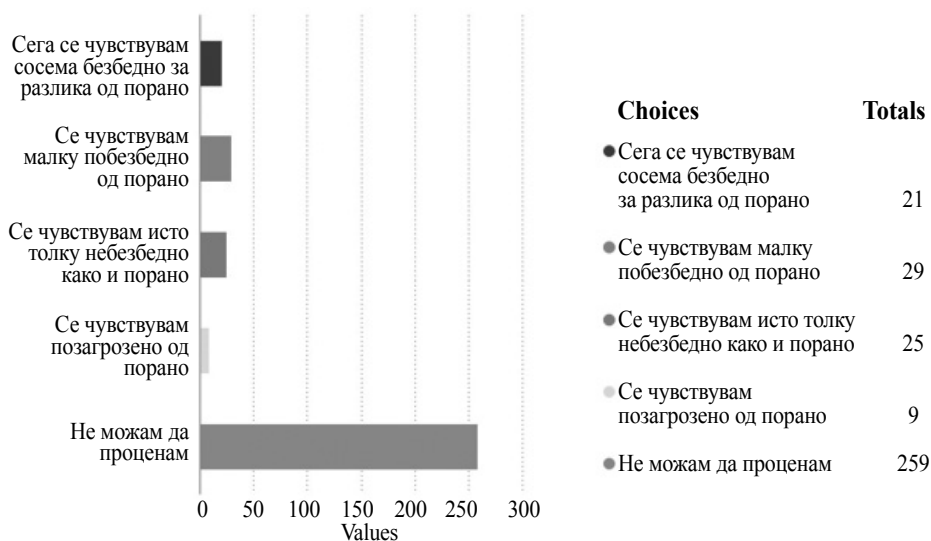
Слика 4: Процент на корисници на услуги

Наредното прашање гласи: Ако сте користеле услуги на приватна агенција, колку сте задоволни од неа? Очигледно тоа е насочено само кон испитаниците (16.5 %) што некогаш користеле услуга на приватна агенција за обезбедување, а со намера да се испита степенот на задоволство од неа и/или чувството на безбедност. Во овој случај, за жал, голем број испитаници што припаѓаат на групата некорисници на услуги, сепак сметале дека треба да одговорат, па се одлучиле за најсоодветната опција – „не можам да проценам“. Тоа го сториле 259 испитаника (другите 157 лица не

го одговориле ова прашање). Ова прашање е поставено со една конкретна намера, но приватниот безбедносен сектор би требал да има развиено свој маркетинг и соодветна методологија за истражување на задоволството на постојните и бившите клиенти, за потребите на пазарот и слично.

Слика 5: Задоволство од услугите на приватните агенции

Одговорите изразени во проценти можат да се претстават табеларно на следниов начин:

Табела 3: Задоволство на корисници на услуги на приватни агенции за обезбедување

1. Сега се чувствувам сосема безбедно	25 %
2. Се чувствувам малку побезбедно	35%
3. Се чувствувам исто	30%
4. Се чувствувам позагрозено од порано	10 %

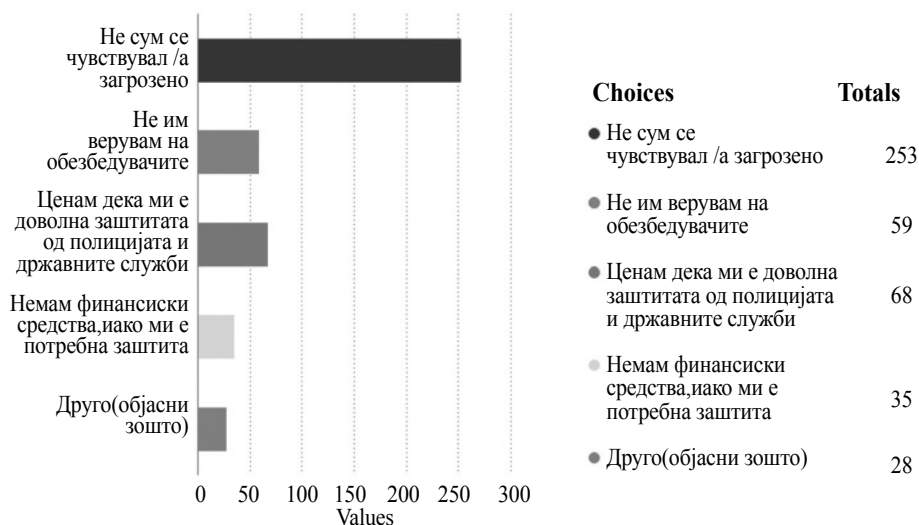
Очигледно, кај корисниците на услуги мнозинството (вкупно 60 %) е задоволно и со чувство на зголемена безбедност. Малцинство од 30 % се чувствува исто како и пред користењето на услугата, што остава дилема за тоа дали проблемот не бил решен или станува збор за субјективно чувство на небезбедност. Сепак, само значително малцинство (од 10 проценти, или во бројка 9 лица) се чувствуваат позагрозено од порано.

Како што веќе беше кажано, ова истражување е прво од ваков вид, односно е спроведено во една точка од времето. Степенот на задоволство и незадоволство од добиените услуги би можело да се испитува подетално низ поинаков вид истражување, при што целна група би биле само лицата што биле/станале корисници на услуги на агенциите. На пример, истражување со лонгитудинален дизајн би појаснило некои работи ако се примени на лица што порано не биле корисници, но во текот на истражувањето станале клиенти на агенциите, при што би се добила слика за тоа како нивната доверба се променила во дадениот период. Но, во конкретниот примерок е јасно дека доминираат лица што не користеле вакви услуги, па затоа нашите заклучоци се само провизорни и неконклузивни.

Наредното, десеттото прашање беше наменето за категоријата испитаници што никогаш не користела услуга на агенција за обезбедување. Прашањето беше насочено кон откривање на причините зошто не е сторено тоа, и тоа на начин што комбинира неколку опции/фактори (како чувство на безбедност, довербата во полицијата и (не)довербата во агенциите, но и финансиската положба на испитаниците). На ова прашање, интересно, не одговорише дури 60 испитаници. Делумно ова се должи на иземањето на бројот на лица што биле корисници, но не сосема, бидејќи постои дискрепанца од 22 лица, до вкупниот број што се изјасниле како корисници на безбедносни услуги на агенциите. Графичкиот приказ на одговорите е изложен на Слика 6.

Според овој приказ, убедливо најголем број испитаници се чувствуваат безбедно, односно немале потреба од услуга на агенција за обезбедување. На второ место се истакнува довербата во полицијата, што во извесна мерка кореспондира и со првата опција. На трето место, како причина, е истакната недовербата во обезбедувачите, а само 35 испитаника сметаат дека би сакале да ангажираат агенција за обезбедување, но финансиската положба не им го дозволува тоа.

**Слика 6: Причини за некористење услуги
на приватни агенции за обезбедување**

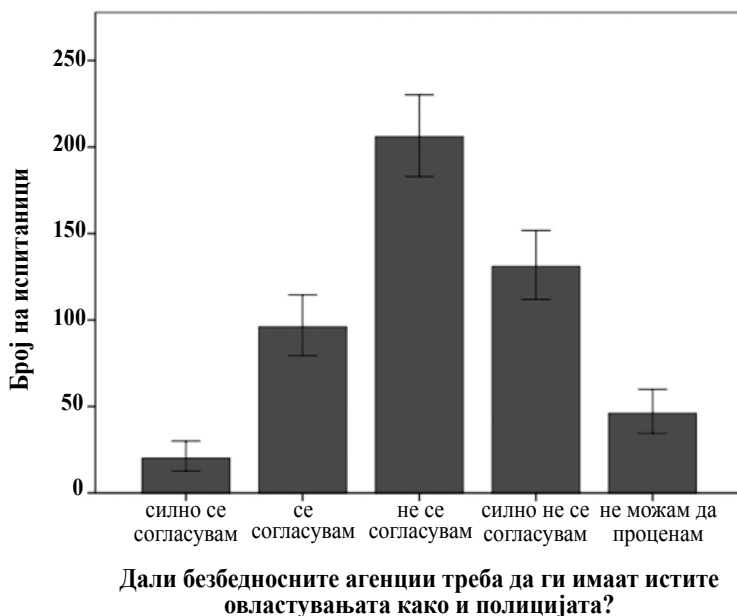

Од аспект на очекувањата на агенциите за обезбедување, охрабрувачки факт е што само 13.3% испитаници експлицитно ја нагласуваат недовербата во обезбедувачите, но од друга страна, од аспект на побарувачката, доста е висок процентот на оние што барем засега нема да се појават како клиенти, затоа што се чувствуваат безбедни или/и имаат доверба во заштитата што им ја даваат државните институции (високо мнозинство од преку 72 отсто). За ова конкретно прашање, беше понудена опција за дополнување (под „Друго“) во која испитаниците можеа да посочат инаква причина, што не вклучена во понудените одговори. Дел од овие објаснувања (на 28 испитаника) се практично парафразирање на веќе понудените опции (како, „не сум имала потреба“, „засега немам потреба“ и сл.) и не се сметаат за релевантни. Од поинтересните треба да се издвојат мислењата за недоволна информираност за видот на услуги што ги нудат агенциите за обезбедување на имот и лица („не знам какви услуги се нудат“; а лице од Куманово посочува дека приватна агенција не може да му даде заштита од опасност која ја чувствува како можна („се уште сум згрозена од настаните во „Диво насеље“; ако заштитата од полицијата не беше доволна, не верувам дека агенција во иднина би ме заштитила од таква опасност“). Некои испита-

ници изразуваат потреба од одредени услуги, но сметаат дека во регионот во кој имаат имот не можат да ги добијат или тие се бавни и неефикасни („имам викендичка за која ми е потребна заштита, но заштитата таму не е навремена“). Двајца испитаници подетално ги објасниле финансиските причини поради кои не побарале услуги од агенција. Според едниот, нема што да заштити, нема сопственост за која би се грижел, затоа што живее само од плата, па затоа и не размислува за опасност по себе и својот имот. Другиот е пример на лице што доживеало провална кражба во домот, но по консултација со неколку агенции за обезбедување околу цената на чинење, сепак, одлучило да не ангажира никого поради високата цена на чинење за она што тоа го смета за најефикасни модели на заштита. Двајца испитаници зборуваат подетално за својата недоверба во агенциите („нивната генеза е од нејасни и валкани структури“ и „не им верувам бидејќи знам како се добива бизнис за обезбедување државни институции и како се користат услугите на овие агенции за време на изборни кампањи“). Еден испитаник смета дека не е сосема безбеден како некогаш, но дека би бил задоволен само од инсталирање видеокамери „затоа што сенешто се шеткара и ми стои пред врата“. Но, друг вели дека не сака да биде „камерите на агенцијата, ако се разбираме што сакам да кажам“.

Следното прашање беше во вид на тврдење со кое испитаниците требаше да покажат степен на согласување или несогласување, и тоа гласеше: „Работниците за приватно обезбедување треба да имаат исти овластувања како и полицајците.“ Фактички, позитивните законски решенија, во голема мера ги изедначуваат овластувањата на припадниците на агенциите со оние на полицајците, но само во доменот на имотот што го обезбедуваат и задачите за кои се експлицитно овластени. Имено, приватното обезбедување според својата природа претставува дејност што е создадена врз основа на делегирање на определени овластувања од страна на државата што им припаѓаат на службите за внатрешни работи. Се работи за дејност што опфаќа легитимно преземање дејства што спаѓаат во делокругот на принудата: примена на сила, употреба на огнено оружје, задржување (краткотрајно лишување од слобода) итн. (Коментар на Законот за приватно обезбедување 2014, 91). Сепак е интересно да се види перцепцијата на граѓаните за тоа дали (треба да) има разлика во статусот и овластувањата на двете категории професионалци. Графичкиот приказ на одговорите изгледа вака:

Слика 7: Работниците за приватно обезбедување треба да имаат исти овластувања како и полицајците

Имено, мнозинството испитаници не се согласуваат со тврдењето: не се согласуваат 41.3 %, и силно не се согласуваат уште 26.3 %, што вкупно изнесува 67.6 %. Вкупниот број испитаници што се согласуваат во различен степен (се согласува и силно се согласува) е 116, односно во проценти 23.2 %. Нешто преку 9 %, односно незначително малцинство испитаници, не можеле да проценат. Ова е уште една индикација за повисоката доверба во полициските службеници кај оваа категорија граѓани, како и доказ дека полицијата сè уште се гледа како традиционален обезбедувач на заштита.

Обидот одговорите на ова прашање да се анализираат преку неколку предиктори (степен на образование, социјална положба, место на живеење) покажа одредени индиции, што во иднина треба да се истражат подлабоко и посистематски и тоа на репрезентативен примерок. Имено, степенот на образование нема влијание врз ставовите на испитаниците во нашето истражување, но кај оние со подобра социјална положба постои поголем степен на несогласување дека овластувањата на приватните обе-

збедувачи и полицајците треба да се исти; слична е состојбата и според местото на живеење: со ова тврдење значително повеќе се согласуваат жителите на руралните подрачја. Понатаму, оние што имаат повисока доверба во приватните агенции се согласуваат повеќе со исти овластувања на припадниците на двете структури. Постојат индикации, што треба да се истражат, дека овој став нема ефект врз степенот на доверба во полицијата.

Табела 4. Коефициенти на хиерархиска регресија кај уверувањето дека припадниците на безбедносните агенции треба да имаат исти овластувања како припадниците на полицијата

Варијабла	чекор 1			чекор 2		
	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>
Константа	2.85	.25	.001	3.20	.27	.001
Финансиска положба	.165	.04	.001	.140	.04	.003
Образование	.069	.07	.337	.057	.07	.418
Живеалиште	-.332	.07	.001	-.284	.07	.001
Доверба во безбедносните агенции	—	—	—	-.173	.04	.001
Доверба во полицијата	—	—	—	.044	.04	.212
ΔF	12.65***			-1.94***		
R^2	.079			.122		
ΔR^2	.079			.043		

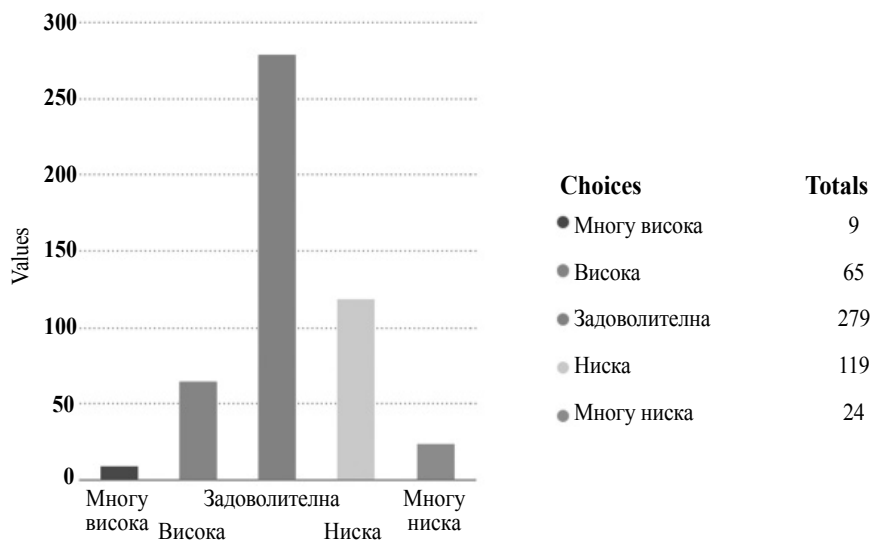
Note. *** $p < .001$

Статистичкиот модел објаснува само мал процент (12.2 %) на варијансата на ставовите во врска со овластувањата на припадниците на агенциите и на припадниците на полицијата. Тоа упатува на постоење на други варијабли што имаат позначајни ефекти, што секако треба да биде предмет на дополнително истражување.

Дванаесеттото прашање, на сличен начин, на скала од многу висока до многу ниска, го оценува мислењето на испитаниците за професионалноста на работниците за приватно обезбедување, што тие секојдневно ги среќаваат на различни јавни простори (шопинг-центри, спортски

натпревари, јавни настани и во јавни установи). Ова прашање има поголема тежина од она што се однесуваше на задоволството од услуга побарана лично од некоја агенција, во светлина на фактот што токму овие услуги доминираат кај позначајните агенции за обезбедување, затоа што повеќе клиенти доаѓаат од јавните и други институции и компании, одошто од граѓани-поединци. Графичкиот приказ на одговорите е прикажан на Слика 8. Оваа перспектива на работата на приватните агенции е исклучително позитивна, ако на една страна се стават одговорите со позитивен предзнак (многу висока, висока и задоволителна), наспроти двете негативни опции (ниска и многу ниска). Како што може да се види од прикажаното, мнозинството од испитаниците, или 56.3 %, се задоволни од нивото на професионалност на работниците за обезбедување на јавните места и настани. Ако на ова се додаде и процентот на оние што дале повисоки оценки, овој процент се искачува на преку 71 %. Сепак, разликата во проценти меѓу оние што се одлучиле за задоволително ниво и оние што дале висока оценка е мошне голема, што значи дека постои огромен простор за подобрување на јавниот имиџ и професионалноста во работењето на овие професионалци. Исто така, иако помал процент (речиси 29 %), не треба да се занемари и групата испитаници што дала негативна оценка. Ова е простор за дополнителни истражувања, што може да утврдат што всушност очекуваат граѓаните од обезбедувачите на јавен простор, и дали се воопшто свесни дека се обезбедувани додека се наоѓаат во разни институции, на јавни настани и слично. Впрочем, имајќи предвид дека приватните агенции за обезбедување се фокусирани на превенција на криминал, можеби дел од одговорот лежи и во фактот што е најтешко да се измери успешноста во нешто што било ефикасно елиминирано како закана, или можеби нивото на јавна безбедност во земјата е сепак на доста високо ниво. Гледано низ призма на испитаниците што претходно се изјасниле дека имаат повисока доверба во приватните агенции, забележливо е дека тие се изјаснуваат и поповолно во поглед на професионализмот на припадниците на овие агенции.

Слика 8: Професионалност на работниците за приватно обезбедување

Статистичката анализа (види Табела 5) покажа дека ставовите на испитаниците не се детерминирани од нивната социјална/финансиска положба, образование или живеалиште. Оние коишто имаат поголема доверба во приватните агенции, разбирливо, имаат и перцепција за нивна повисока професионалност. Ова пак има мал ефект врз довербата во полицијата: тие со поголема доверба во полицијата имаат перцепција за повисока професионалност на приватните обезбедувачи. Овој статистички модел се однесува на само 18.6 % на варијациите во поглед на прашањето на професионалноста.

Табела 5. Коефициенти на хиерархиска регресија во однос на професионалноста на безбедносните агенции

Варијабла	чекор 1			чекор 2		
	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>
Константа	2.90	.22	.001	3.75	.23	.001
Финансиска положба	.070	.04	.112	.029	.04	.491
Образование	.06	.06	.268	.038	.05	.476
Живеалиште	-.089	.06	.158	-.006	.06	.923
Доверба во приватните агенции	—	—	—	-.240	.03	.001
Доверба во полицијата	—	—	—	-.059	.03	.041
ΔF	2.843*			41.774***		
R^2	.019			.186		
ΔR^2	.019			.167		

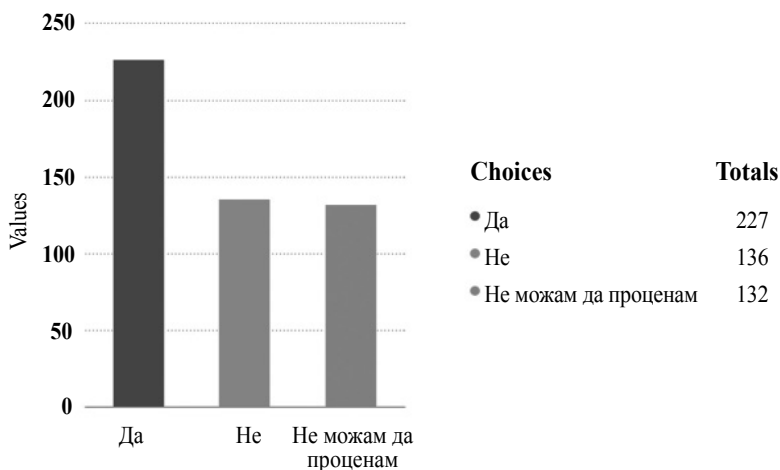
Note. * $p < .05$ *** $p < .001$

Наредните две прашања (бр. 13 и бр. 14) се однесуваа на ставот на граѓаните во поглед на можноста од регрутирање работници во агенциите од редот на лицата што учествувале во конфликтот од 2001 година, и тоа по едно прашање за двете страни во судирот. Со оглед на етничката композиција на испитаниците, не изненадува фактот што постои поголема наклонетост кон поранешните припадници на државните безбедносни структури одошто кон поранешните борци на ОНА. Сепак разликите не се така драматични, а значителен процент испитаници оставиле простор за размислување одбирајќи ја опцијата „не знам“ – во случајот на борците на ОНА тој изнесува речиси 31 отсто, додека кај припадниците на безбедносните структури, исто така, кај некои постои дилема (речиси 27 отсто). Не треба да се пренебрегне и позитивниот однос за оние што го носат бремето на учесници во внатрешен конфликт – кај припадниците на ОНА овој процент изнесува 24 %, или

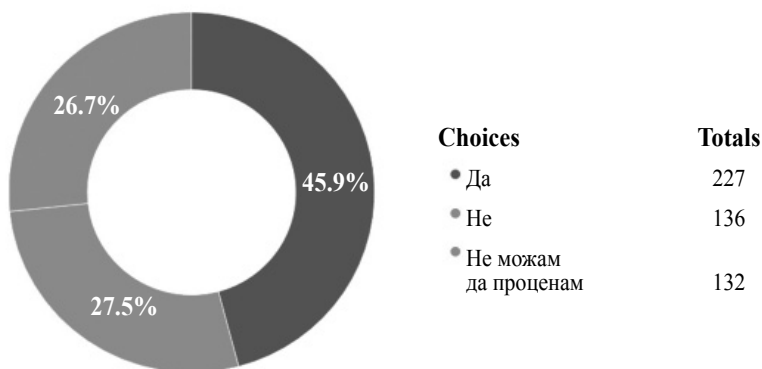
речиси една четвртина од испитаниците, а кај безбедносните структури – нешто под 50 % (46 %). Фактичката состојба, меѓутоа, покажува дека сосема мал број поранешни припадници на ОНА се одлучиле за оваа професија, а кај безбедносните структури тоа е речиси невозможно да се избегне кај оние од средната генерација, а што подоцна одлучиле да се вработат во приватните агенции. Сепак заклучокот е дека овие две прашања не даваат повеќе информации за приватниот безбедносен сектор, освен што покажуваат дека јазот на недовербата и негативната перцепција на учесниците на конфликтот се намалува.

Наредното прашање, исто така, како и прашањето број 12, се однесува на довербата и перцепцијата за перформансите на приватните агенции на јавен простор. На испитаниците им беше поставено следното прашање: Дали се чувствувате побезбедно кога училиштето каде оди вашето дете, јавен настан или установа во која се наоѓате е под заштита на приватна агенција за обезбедување? Ова е еден вид контролно прашање, што треба да ја потврди основаноста на ставовите во врска со професионалноста на припадниците на приватните агенции. Сепак главниот акцентот е ставен на субјективната димензија на безбедноста, т.е. на чувството на безбедност и сигурност, без разлика на објективната димензија на безбедноста. Претекстот, се разбира, е прифатливоста на присуството на приватни обезбедувачи на јавни места, како што се училиштата, јавните настани или во установи коишто се под заштита на приватни агенции. Графичкиот приказ на одговорите изгледа вака:

Слика 9: Чувство на безбедност на места обезбедувани од приватни агенции

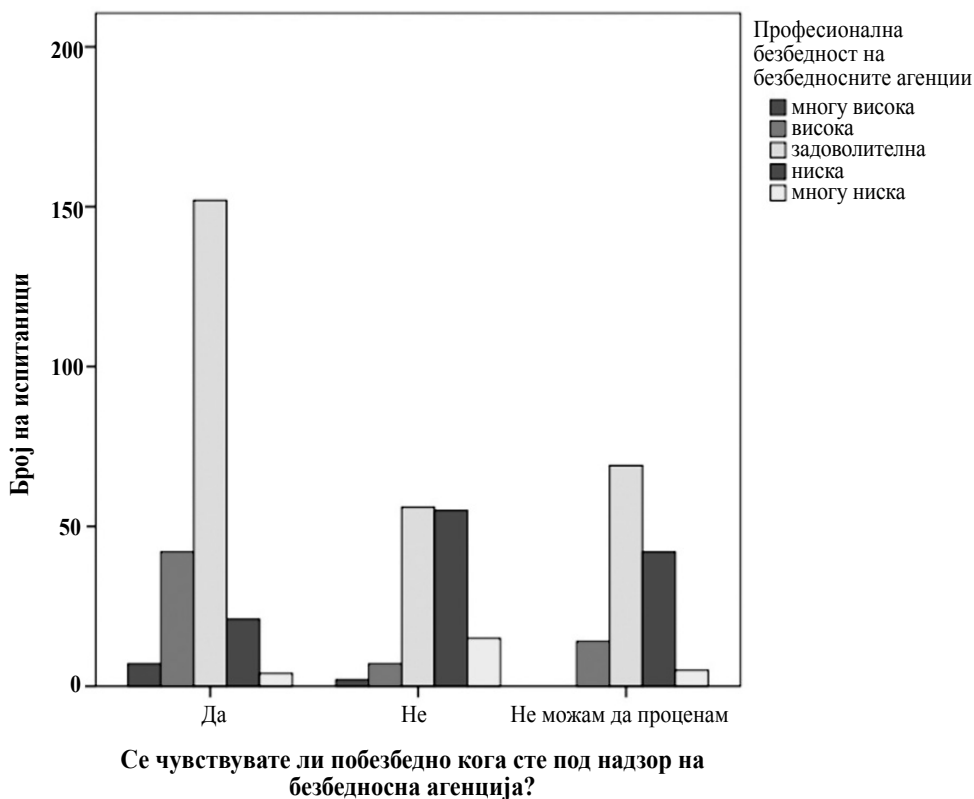
Во проценти, истите резултати се претставени на **Слика 10**:

Како што може да се забележи, доминира позитивното чувство на безбедност, односно речиси 46 % од испитаниците се чувствуваат поспокојно кога знаат дека безбедноста на нивните деца или нивната лична безбедност е предмет на професионална заштита. Негативниот процент (27.5%) речиси сосема кореспондира со процентот на испитаници што дадоа негативна оценка на прашањето за професионалноста на приватните обезбедувачи на јавни места. Нешто помалку од една третина испитаници (26.7%) не можела да даде суд за тоа како присуството на приватни обезбедувачи влијае на нивната безбедност. Како што беше веќе кажано, ова може да биде резултат или на успешноста на обезбедувачите, што останале доволно невидливи да не ја вознемират јавноста, но и претпоставено успешни во обесхрабрувањето на криминал или насилство на местата каде ја извршуваат својата работа. Во секој случај, и ова прашање потврдува дека иако големо мнозинство испитаници немало личен контакт и не се појавило како клиент, сепак во секојдневниот живот не се чувствува загрозување од обезбедувачите, односно ги прифаќа како професионалци што се грижат за јавната безбедност на даден простор.

Во контекст на ова прашање се обидовме да извлечеме одредени индиции за поврзаноста на ставовите на испитаниците за професионалноста на обезбедувачите и чувството на безбедност кога тие обезбедуваат јавни простори или институции. Вкрстувањето на одговорите на овие две прашања ни ја дава Слика 11:

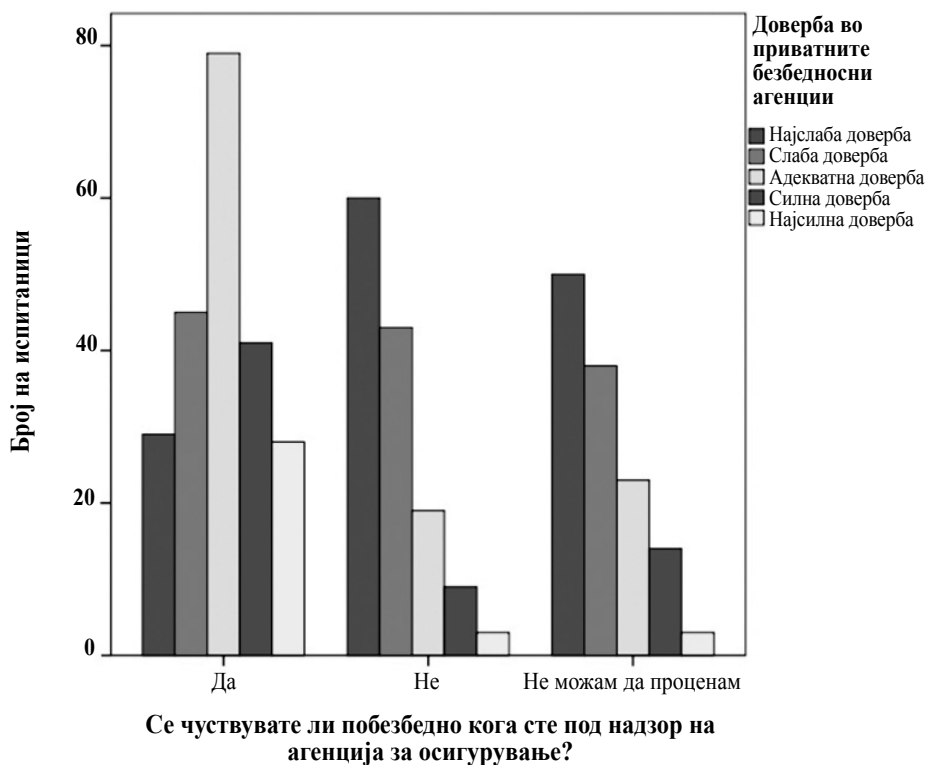
Слика 11: Чувство на безбедност и професионалност

Очигледно оние што имаат позитивен став кон професионалноста на обезбедувачите на јавни места (задоволително ниво, високо и многу високо) се чувствуваат побезбедно кога знаат дека јавните простори и објекти во кои се наоѓаат тие или нивните блиски се под надзор и заштита на приватни агенции.

Ова прашање го вкрстивме и со прашањето за општата доверба кон безбедносните структури, поточно кон приватните агенции. Графичкиот приказ е изложен на Слика 12:

Слика 12: Чувство на безбедност и доверба во приватните агенции

И во овој случај се наметнува асоцијација дека довербата кон приватните агенции се рефлектира и кај чувството на безбедност на места обезбедувани од овие субјекти. Би можело да се претпостави дека јавната доверба кон приватните агенции ќе се зголемува со зголемувањето на професионалноста и подобрувањето на јавните перформанси на работниците за обезбедување, но за такви заклучоци (во смисла што точно влијае врз ставовите на испитаниците од различни образовни, социјални и други слоеви) е прерано да се зборува, без лонгитудинално истражување во редовни временски интервали.

Во наредното шеснаесетто прашање, испитаниците беа замолени да се изјаснат позитивно, односно негативно, по однос на тврдењето: побогатите граѓани и бизнисите треба да имаат можност да си осигураат повисока безбедност во замена за паричен надоместок? Всушност, зад

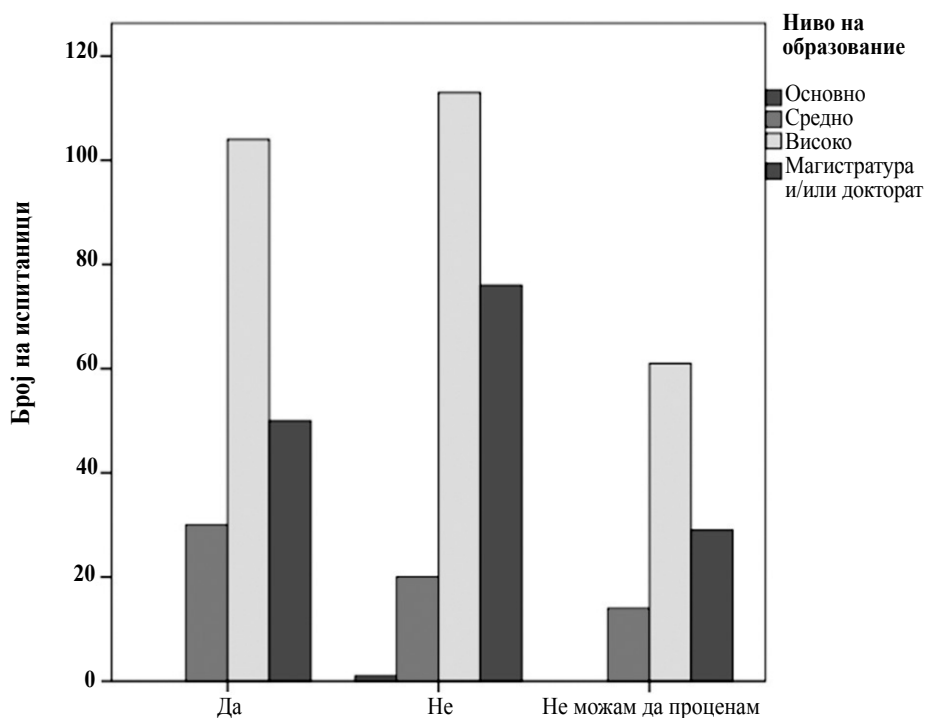
ова прашање стои намерата да се преиспита подготвеноста на граѓаните да го прифатат фактот дека безбедноста е услуга што може да се набави за паричен надомест, како и дека живеат во општество многу поразлично од минатото, во кое постојат социјални разлики. Графичкиот приказ на одговорите изгледа вака:

Слика 13: Дали побогатите граѓани и бизнисите треба да имаат можност да си осигураат повисока безбедност во замена за паричен надоместок?

Мнозинство од нешто преку 42 % од испитаниците сè уште не го прифаќа новото време и на безбедноста гледа како на јавно добро, што им припаѓа на сите подеднакво, без разлика на социјалната и имотната положба. Обратното го мислат 37 % од испитаниците, а нешто преку 20 % не можат да проценат. Ова е типична слика на општество што сè уште не ги заборавило вредностите на стариот поредок, а што постепено чекори во новото време, со значителен процент (една петина) што не може да се одлучи помеѓу двете опции. Низ призма на степенот на образование на испитаниците, се забележува дека оние со повисоко образование покажуваат нешто поизразен негативен став кон тврдењето. Графички тоа изгледа вака (Слика 14):

Слика 14

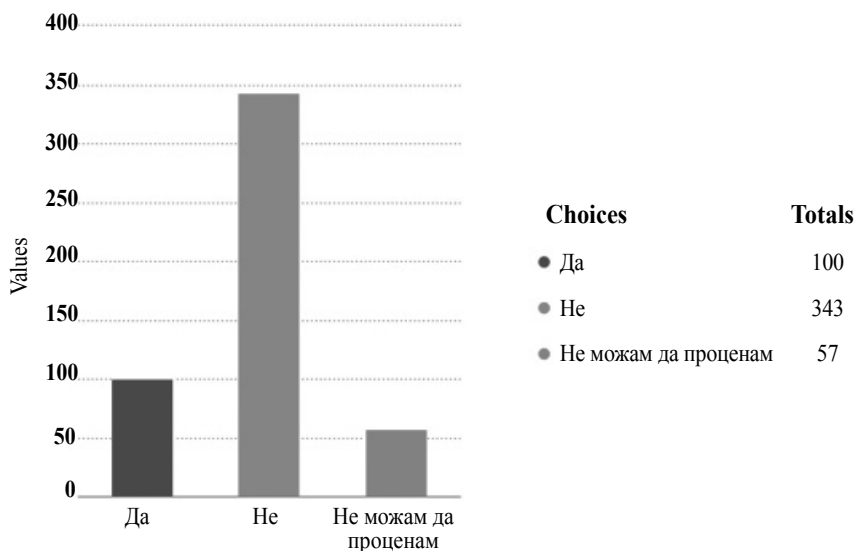
Дали побогатите треба да имаат можност да си обезбедат повисоко ниво на безбедност во замена за паричен надоместок?

Индиции за постоење корелација се јавуваат и кога ќе се проанализира степенот на доверба во приватните агенции и одговорите на ова прашање: имено, несогласувањето е позначително кај оние што се изјасниле дека имаат ниска доверба во приватните агенции.

Наредното прашање е од поапстрактна природа, но се однесува на класичната дилема со која се соочува секое општество. Станува збор за изборот: повеќе безбедност или повеќе права, односно како безбедносните потреби да се избалансираат на начин што нема да задира во човековите права. Прашањето гласеше: Дали сметате дека за подобра лична безбедност и безбедност на вашиот имот треба да се ограничат некои од вашите права (како приватноста, на пример)? Графичкиот приказ на одговорите е

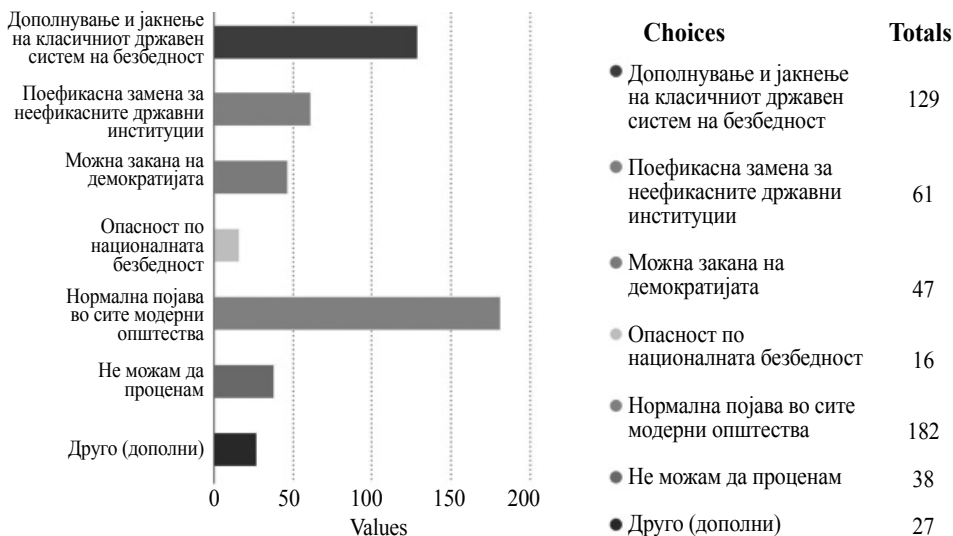
даден на Слика 15. Очигледно, испитаниците од групата на информирана јавност не се подготвени да прават размена помеѓу своите лични права за повеќе безбедност. Високи 68.6% испитаници се категорични и заземаат негативен став, додека само 20 што би жртвувале дел од своите права за поефикасна безбедност. Низок процент од 11.4 отсто не можел да процени. Ова може да биде индикатор за висок степен на свест за човековите права и демократска култура, но и кореспондира со високиот степен на лична безбедност искажан во некои од другите поставени прашања. Во секој случај, ова е јасна индикација за агенциите за обезбедување во врска со ставовите и очекувањата на нивните потенцијални клиенти.

Слика 15: Човековите права и безбедноста

Последните две прашања од прашалникот се однесуваат на тоа како граѓаните ги разбираат агенциите за обезбедување, односно како гледаат на нивното постоење и потреба во современиот период. Прашањата се доста слично поставени за да се испита конзистентноста на испитаниците. Во првото од нив се бара од испитаниците да одберат едно објаснување за тоа што претставуваат приватните агенции за обезбедување. Покрај наведените опции, дадена е и отворена можност тие да дополнат со некој сопствен став што се разликува од понудените. Графичкиот приказ на одговорите изгледа вака:

Слика 16: Разбирање на приватните агенции за обезбедување

Како што може да се забележи, опциите се движат од истакнување на приватните агенции како дел на безбедносниот систем на државата, или како замена/алтернатива за неефикасните државни безбедносни структури, преку два негативни одговори (можна закана за демократијата и опасност по националната безбедност – поради критичките написи и тврдења дека агенциите прераснуваат во параполиција), до еден неутрален став – вообичаена појава во сите модерни општества. Најголем број испитаници (36.4 %) се одлучил за неутралниот став, што пак индицира релативни висок степен на прифатеност на агенциите како вообичаена и модерна појава. Следува ставот дека агенциите се дополнување на класичниот систем на безбедност (нешто преку една четвртина од испитаниците), а нешто преку 12 % сметаат дека овој сектор има капацитет да биде подобра замена за инаку неефикасните државни структури. Негативен став имаат вкупно 12.6 % од испитаниците, што зборува за значителен степен на доверба во агенциите, наспроти медиумската претстава што честопати ги портретира како опасност за демократскиот поредок. Само 7.6% од испитаниците не можеле да изнесат став, а под опцијата „друго“ се изјасниле 5.4 отсто од испитаниците.

Прикажано во проценти, ова изгледа вака:

Слика 17

Помал број испитаници (27) одлучиле со свои зборови да објаснат како гледаат на приватните агенции за обезбедување. Квалитативната анализа на овие одговори покажува дека за ваков начин на изнесување на своите погледи се одлучиле само оние испитаници што се високо критични кон приватните агенции, но и кон начинот на функционирање на државните институции. На пример, петмина испитаници укажуваат на приватната безбедност како облик на легализиран рекет и укажуваат дека „нема безбедност со вработени со криминално досие“. Еден испитаник зборува за приватните агенции како „изнудувачи и тоа во соучество на државните безбедносни органи, кои инаку би требало да си ја вршат работата, па да нема потреба од „обезбедувачките“ агенции“. Неколкумина гледаат сериозен проблем во агенциите и во обезбедувачите што ги квалификуваат со серија погрдни зборови. Еден од оваа група испитаници, покрај критиките, ги наведува квалитетите што тој би ги очекувал од обезбедувачите: „Во принцип, сметам дека треба да се интелегентни и прилично физички спремни личности, што е дијаметрално спротивно со она што го имаме кај нас.“

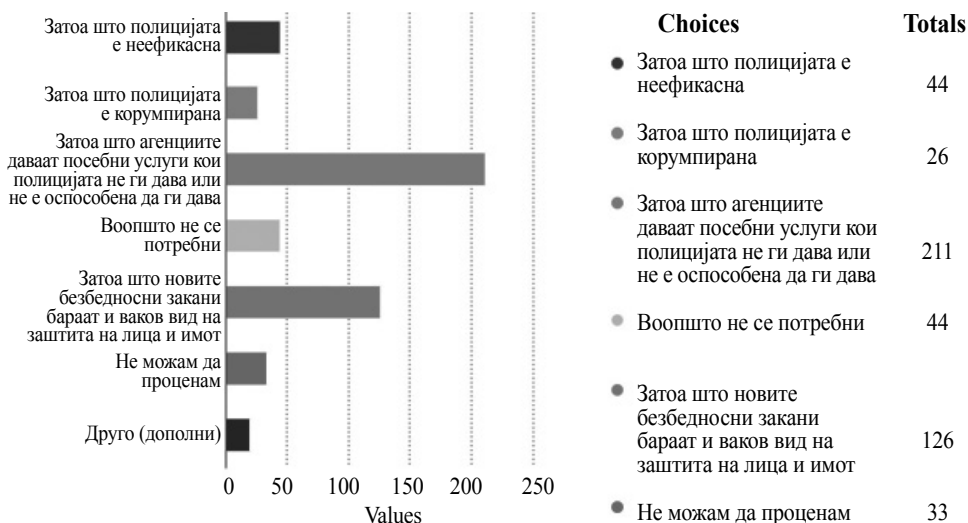
Друга група одговори од оваа категорија се фокусира на разнишаниот правен и политички поредок како на основна причина за лошото

функционирање на агенциите, па дури и како основна причина за нивното постоење или доказ за недовербата во државниот безбедносен систем. Други велат дека треба да се прави разлика меѓу агенции за обезбедување во нормални, демократски земји, и она што се случува во Република Македонија, каде не се почитуваат законите и критериумите. Еден типичен одговор од ваков тип гласи: „Одговорот на прашањето значително ќе се разликува ако треба да се изјаснам како е тоа во правна држава, каде што владее законот, а како е во Македонија. За наши прилики, мојот одговор е: можна закана за демократијата.“ Друг испитаник дополнува: „Вистинското прашање е: кој ќе ги контролира приватните агенции, и кој ќе ги контролира контролорите?“

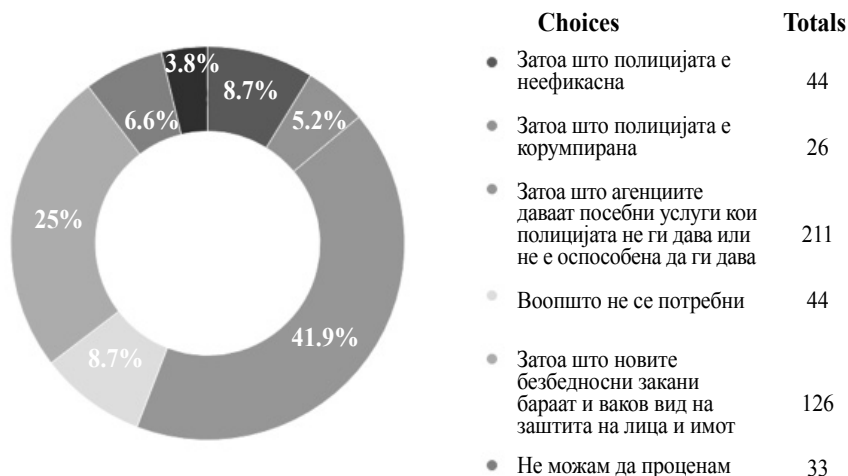
Еден испитаник експлицитно објаснува дека агенциите „се користат само затоа што се присутни во моментот, а на полицијата ѝ треба саат време да дојде да интервенира“. Друг смета дека сме сведоци на процес на ерозија на државниот безбедносен систем што е подложен на процес на приватизирање. Во сличен контекст, еден испитаник за агенциите вели дека даваат „можност за вработување кадри што не успеале во државниот систем на безбедност, оние што се пензионирани од безбедносните структури и имаат квалитети за ваква работа, како и за оние што не сакаат да работат во државните структури.“ Во оваа група одговори можат да се вклучат и оние што сметаат дека јавната и личната безбедност првенствено мора да ја гарантира државата, како и дека безбедноста не треба да се приватизира, а дека приватните агенции се или треба да бидат само чуварски служби како во минатото, па дури и дека се измислени за перење пари. Еден испитаник експлицитно тврди дека „полицијата е корумпирана, неефикасна и субјективна, но приватните агенции не се решение за тоа.

Последното прашање од прашалникот намерно беше формулирано доста сугестивно и на испитаниците им понуди повеќе опции да се произнесат околу причините поради кои приватните агенции се потребни. Значи претпоставката беше дека приватните агенции се потребни, но испитаниците требаше да ги посочат причините за тоа. Се разбира, беше дадена и можноста да се произнесат и категорично дека приватните агенции не се потребни, како и да понудат друга опција што не била вклучена во менито. Графичкиот приказ на одговорите е изложен на Слика 18 и Слика 19:

Слика 18: Зошто се потребни приватните агенции за обезбедување

Слика 19

Овде е најиндикативен многу нискиот процент на оние што се одлучиле за најкритички став, т.е. дека приватните агенции воопшто не се потребни - оваа опција ја добрале само 8.7 %, односно 44 испитаници

од вкупно 501. И покрај сите критики и аргументации што следуваат во рамките на одговорите на ова прашање, овој процент сепак укажува на високото ниво на прифаќање на реалноста и на постоењето на агенциите со сите нивни предности и слабости.

Најголемиот процент испитаници (речиси 42 %) сметаат дека агенциите даваат посебни услуги што полицијата не ги дава или не е оспособена да ги дава. Следуваат испитаниците (25 отсто) што сметаат дека новите безбедносни закани бараат ваков, поинаков вид заштита на имот и лица. Вкупно, овие две групи испитаници сочинуваат убедливо мнозинство од 67 %. Наспроти овие одговори што го легитимираат постоењето приватни агенции за обезбедување како специфични и општествено-безбедносно детерминирани субјекти, се наоѓаат испитаниците што постоењето на агенциите директно го поврзуваат со слабостите на полицијата (неефикасна ја сметаат 3.8 % испитаници, а корумпирана 5.2 %). Вкупниот збир е низок и изнесува само 9 %, што повторно укажува на релативно високиот степен на доверба во полициските служби. Само 6.6 % испитаници не можеле да формулираат став по ова прашање.

Само 19 испитаници одлучиле својот став да го искажат со свои зборови (под опцијата „друго“). Дел од овие одговори во висока мера кореспондираат со одговорите под „друго“ на претходното прашање, а се првенствено со негативна конотација. Сепак, дадени се и неколку понијансирани одговори, како, на пример, следниот: „Потребни се затоа што можеш со нив да се договориш што, каде и како да се чува. Со присуство или без, со камери, со патролирање, има многу опции. Превентивната заштита е подобра отколку да се случи некакво зло, па да се чека и на државната полиција да исправа „криви Дрини“, па макар била и најефикасната.“ Друг испитаник смета дека приватните агенции се неопходни и се нужно зло, а трет смета дека приватните агенции се потребни секому, односно дека нивните услуги треба да станат достапни за што поширок круг граѓани. Во таа смисла, еден испитаник објаснува дека „општеството е нездраво, со класни разлики, со поделба на богати и сиромашни, со корупција и неправди, а како последица на тоа имаме пораст на секаков вид криминал и тоа ја создава потребата од приватни агенции за обезбедување.“ Друг поелaborиран одговор гласи: „Во Република Македонија ова е релативно нов пазар на понуда и побарувачка. Не би рекол дека полицијата е неефикасна или пак корумпирана. Можно е поединци да се неефикасни или корумпирани, но поради неколку лица, не може да се квалификува цел систем. Со потполно

законско дефинирање на односите меѓу полицијата и приватните агенции, агенциите може да станат уште едно ниво на дополнителна заштита.“

Дел од испитаниците сметаат дека приватните агенции се потребни, но не како супституција на полицијата, а со намален обем на услуги („само класично физичко обезбедување од ситен криминал“; „за обезбедување јавни места и објекти, каде не може да се користи полиција, ама со високо-професионални кадри, а не со лица со сомнително криминално минато“).

4. Заклучни разгледувања

Резултатите на емпириското истражување што е презентирано во оваа публикација се далеку од сеопфатни кога станува збор за јавната доверба на граѓаните во приватните агенции за обезбедување, коишто да не заборавиме, според Законот за приватно обезбедување вршат дејност од јавен интерес. Нивната вредност е, всушност, во отворање на проблематиката што досега остана неистражена. Како резултат на прибирање одговори по пат на онлајн прашалник, а соодветно на тоа работа со специфичен примерок испитаници, свесни сме за објективните ограничувања на ваквиот вид истражување. Затоа треба сериозно да се земат предвид сите укажувања за постоење индиции и асоцијации што зборуваат за одреден каузалитет при анализата на одделните одговори. Во тој контекст, уште еднаш треба да се акцентира дека тие даваат само насоки за идните истражувања, но дека во случајов сè уште не можеме да зборуваме за научно потврден доказ за каузалитет.

Оваа студија презентира едно пилот-истражување, и тоа врз еден специфичен дел на популацијата – информираната јавност. Со оглед на нејзините специфики, на резултатите треба да се гледа како на сериозни укажувања, но и како охрабрувачки сигнали за дејноста. Имено, ако оваа целна група (што, впрочем, доаѓа од пообразованиот, добро информиран и социјално ситуиран дел од македонската популација) укажува на одредени слабости или причини поради кои не сосема им верува на обезбедувачите, тоа треба да биде земено со сета сериозност како знак дека треба дополнително да се работи на имиџот, рејтингот и професионалноста на работниците за приватно обезбедување. Сепак мора да се нагласи дека генерално студијата потврди според мнозинството испитаници дека

приватните агенции за обезбедување се прифатени како легитимни институции, што, се разбира, подлежат на критики и повисоки очекувања, но не се сметаат за непотребни или озлогласени (во овој дел, се чини, дека таква перцепција создаваат одредени медиуми, но кај овој дел од популацијата таа не е сосема прифатена како таква).

Следните истражувачки чекори би можеле да бидат насочени кон клиентелата, односно самите агенции би требале и можеле да воспостават начини и методи на испитување на потребите на пазарот, како и на задоволството на своите тековни и поранешни клиенти. Посебни маркетиншки истражувања би ја измериле довербата на граѓаните и правните лица во рамките на заедницата за приватно обезбедување, што на конкретните агенции би им дало сигнал како котираат на пазарот, гледано низ призмата на потенцијалните и тековните клиенти.

Очигледно е дека посуштинско истражување треба да се направи во контекст на испитување на јавната доверба во институциите на системот, каде би се вклучиле за првпат и приватните агенции. Имено, тие се субјекти што се делумно дел и на безбедносниот систем (освен на комерцијалниот сектор), а од чие дејствување зависи и јавниот ред и поредок, и впечатокот за функционалноста на целокупниот политички и правен систем. На тој начин, би се добила кредибилна слика за довербата на целата популација, врз основа на истражување спроведено на репрезентативен примерок (обично со околу 1100 испитаници, односно двојно повеќе од опфатот на презентираното истражување). Кога таквите истражувања би се правеле со одредена динамика на определен период, ползата би била евидентна и достапна за сите засегнати субјекти.

ПРИЛОГ: ПРАШАЛНИК

1) Пол

- а) машко
- б) женско

2) Возраст:

- а) 17 години или помалку
- б) 18-22
- в) 23-30
- г) 31-45
- д) 46-65
- ѓ) над 65

3) Вашиот степен на образование е:

- а) основно
- б) средно
- в) високо
- г) магистратура и/или докторат

4) Што сте по националност?

- а) Македонец/Македонка
- б) Албанец/Албанка
- в) Србин/Србинка
- г) Ром/Ромка
- д) Турчин/Турчинка
- ѓ) Друго

5) Со колкави месечни приходи располагате Вие и Вашето семејство?

- а) до 10.000 ден.
- б) од 10.000 - 20.000 ден.
- в) од 20.000-40.000 ден.
- г) 40.000-60.000 ден.
- д) над 60.000 ден.

6) Вашето живеалиште е во:

- а) Град
- б) Приградска населба
- в) Село

**7) Колкава е вашата доверба во следните безбедносни субјекти?
(1 значи најслаб степен на доверба, а 5 е највисок)**

- а) Приватните безбедносни агенции
- б) Војската
- в) Полицијата

8) Дали некогаш сте биле корисник на услугите на приватна агенција за обезбедување?

- а) Да
- б) Не

9) Ако сте користеле услуги на приватна агенција, колку сте задоволни од неа?

- а) Сега се чувствувам сосема безбедно за разлика од порано
- б) Се чувствувам малку побезбедно од порано
- в) Се чувствувам исто толку небезбедно како и порано
- г) Се чувствувам позагрозено од порано

- д) Не можам да проценам
- ѓ) Друго (објасни)

10) Ако не сте биле корисник на услуги на приватна безбедносна агенција, зошто не сте го сториле тоа?

- а) Не сум се чувствувал/а загрозено
- б) Не им верувам на обезбедувачите
- в) Ценам дека ми е доволна заштитата од полицијата и државните служби
- г) Немам финансиски средства, иако ми е потребна заштита
- д) Друго (објасни)

11) Работниците за приватно обезбедување треба да имаат исти овластувања како и полицајците?

- а) Силно се согласувам
- б) Се согласувам
- в) Не се согласувам
- г) Силно не се согласувам
- д) Не можам да проценам

12) Професионалноста на приватните обезбедувачи на јавните места (шопинг- центри, спортски натпревари, јавни настани и во јавни установи) е:

- а) Многу висока
- б) Висока
- в) Задоволителна
- г) Ниска
- д) Многу ниска

13) Дали сметате дека учесниците од конфликтот од 2001 треба да работат во агенции за обезбедување?

- а) Да
- б) Не
- в) Не знам

14) Дали како приватни обезбедувачи треба да работат поранешни учесници од конфликтот од 2001 од безбедносните структури?

- а) Да
- б) Не
- в) Не знам

15) Дали се чувствувате побезбедно кога училиштето каде оди вашето дете, јавен настан или установа во која се наоѓате е под заштита на приватна агенција за обезбедување?

- а) Да
- б) Не
- в) Не можам да проценам

16) Дали се согласувате со следното тврдење: побогатите граѓани и бизнисите треба да имаат можност да си осигураат повисока безбедност во замена за паричен надоместок?

- а) Да
- б) Не
- в) Не можам да проценам

17) Дали сметате дека за подобра лична безбедност и безбедност на вашиот имот треба да се ограничат некои од вашите права (како приватноста, на пример)?

- а) Да
- б) Не
- в) Не можам да проценам

18) Приватните агенции за обезбедување се:

- а) Дополнување и јакнење на класичниот државен систем на безбедност
- б) Поефикасна замена за неефикасните државни институции
- в) Можна закана за демократијата
- г) Опасност по националната безбедност
- д) Нормална појава во сите модерни општества
- ѓ) Не можам да проценам
- е) Друго (дополни)

19) Приватните агенции за обезбедување се потребни:

- а) Затоа што полицијата е неефикасна
- б) Затоа што полицијата е корумпирана
- в) Затоа што агенциите даваат посебни услуги што полицијата не ги дава или не е оспособена да ги дава
- г) Воопшто не се потребни
- д) Затоа што новите безбедносни закани бараат и ваков вид заштита на лица и имот
- ѓ) Не можам да проценам
- е) Друго (дополни)

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Abrahamsen Rita and Michael C. Williams (2006), “Security Sector Reform: Bringing the Private In.”, *Conflict, Security & Development*, vol. 6, no. 1.

Becker H. (1974), “The place of private police in society: An area of research for the social sciences”, *Social Problems*, 21(3).

Brookes D. (2007) “Messiahs or mercenaries? The future of international private military services”, *International Peacekeeping*, 7(4).

Button M. (2002), *Private Policing*, Cullompton: Willan.

Caparini Marina (2006), “Applying a Security Governance Perspective to the Privatization of Security.” In: Alan Bryden and Marina Caparini (eds.), *Private Actors and Security Governance*, Geneva: LIT & DCAF.

Cook, K. S. and Schilke, O. (2010), “The Role of Public, Relational and Organizational Trust in Economic Affairs,” *Corporate Reputation Review* vol. 13, no. 2.

Fukuyama Francis (2005), *Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity*, NY: First Free Press

George B. and Button, M. (2000), *Private Security*, Leicester: Perpetuity Press.

Gibson, S. (2007), „Regulated Private Security Companies Versus a Professional Security Sector: A Cautionary Tale“, *Journal of Security Sector Management*, vol. 5, no. 1

Hardin Russell (2006), *Trust*, Cambridge: Polity Press.

Harris Jared D., Brian Moriarty and Andrew C. Wicks (eds.) (2014), *Public Trust in Business*, Cambridge University Press.

Hobbs D., Hadfield P., Lister S. and Winlow S. (2003), *Bouncers: Violence and Governance in the Night-Time Economy*, Oxford: Oxford University Press.

Hughes E. (1958), *Men and Their Work*, Glencoe, IL: Free Press.

Клековски Сашо (2016), „Да се има доверба или не?“, блог-пост, достапно на: <http://www.megjutoa.mk/2016/06/da-se-ima-doverba-ili-ne/> (пристапено на 05.07.2016)

Коментар на Законот за приватно обезбедување, Скопје: Комора за приватно обезбедување, 2014

Löfstrand Hansen et al. (2016), “Doing ‘dirty work’: Stigma and esteem in the private security industry”, *European Journal of Criminology* vol. 13, no. 3

Markovic Nenad and Ivan Damjanovski (2015), “The uncharted political realm – social capital, political values and practices stimulating informal networks in Macedonia”, *New Balkan Politics*, issue 17.

МЦМС (2013), „Доверба во луѓето и во институциите“, достапно на <http://mcms.org.mk/images/docs/2013/doverba-vo-lugjeto-i-vo-instituciite-2013.pdf> (пристапено на 06.07.2016)

Ocqueteau Frederic (1993), “Legitimation of the private security sector in France”, *European Journal on Criminal Policy and Research*, vol. 1, no. 4.

Poppo, L. & Schepker, D.J. (2010), „Repairing public trust in organizations“, *Corporate Reputation Review*, vol. 13, no. 2.

Putnam, R. (1993), *Making democracy work: civic tradition in modern Italy*, Princeton: Princeton University Press.

Thumala Angélica, Benjamin Goold and Ian Loader (2011), „A tainted trade? Moral ambivalence and legitimation work in the private security industry“, *The British Journal of Sociology*, vol. 62, no. 2.

White Adam (2010), *The Politics of Private Security: Regulation, Reform and Re-Legitimation*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

